

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Sanja Srša

RESOCIJALIZACIJA ZATVORENIKA I NJIHOV
POVRATAK U ZAJEDNICU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ SOCIJALNI RAD

Sanja Srša

RESOCIJALIZACIJA ZATVORENIKA I NJIHOV
POVRATAK U ZAJEDNICU
DIPLOMSKI RAD

prof. dr. sc. Nino Žganec

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ustrojstvo zatvorskog sustava i definicije osnovnih pojmova.....	3
2.1. Organizacija zatvorskog sustava u Hrvatskoj	3
2.2. Definicija i svrha kazne zatvora	5
2.3. Određenje pojmova resocijalizacija, rehabilitacija i socijalna reintegracija zatvorenika	7
2.3.1. Resocijalizacija.....	8
2.3.2. Rehabilitacija	9
2.3.3. Socijalna reintegracija	10
2.4. Teorijski okvir	12
2.5. Tretmanski rad u penalnim ustanovama.....	14
2.5.1. Vrste tretmana.....	17
2.5.2. Opći programi tretmana zatvorenika	17
2.5.3. Posebni programi tretmana zatvorenika	20
2.5.4. Edukativno-razvojni programi.....	22
2.6. Spoznaje o resocijalizaciji i socijalnoj reintegraciji zatvorenika	22
3. Probacija	26
3.1. Poslijepenalna zaštita	28
3.2. Suradnja probacije i sustava socijalne skrbi.....	31
4. Uloga socijalnog rada u provođenju socijalne integracije zatvorenika	32
4.1. Socijalne usluge u zajednici	37
5. Zaključak	40
Popis slika	42
Literatura.....	43

Resocijalizacija zatvorenika i njihov povratak u zajednicu

Sažetak:

Cilj ovog rada je prikazati i analizirati teorijske i empirijske spoznaje o konceptima resocijalizacije i socijalne reintegracije zatvorenika. Zatvorenici i bivši zatvorenici su jedna od najstigmatiziranih skupina u našem društvu, stoga je potrebno razmotriti izazove i poteškoće s kojima se suočavaju po ulasku, ali i izlasku iz penalne ustanove. Istraživanja su pokazala da samo kazna zatvora nije dovoljna kako bi se ponašanje počinitelja kaznenog djela promijenilo i odvratilo od ponovnog kršenja pravnih normi, već je nužan sveobuhvatni pristup i tretmansko djelovanje. Sukladno tome, neophodnim se pokazalo razvijanje mjera i postupaka koji odgovaraju zatvorenicima s obzirom na njihove osobine i potrebe kako bi se ostvario puni potencijal zatvorskih tretmana. Povratak u zajednicu je za mnoge zatvorenike zahtjevan proces te im je po izlasku iz zatvora neophodno omogućiti plan podrške od strane stručnjaka, obitelji i društva kako bi se što uspješnije socijalno reintegrirali. Važnu ulogu pri tome ima sustav socijalne skrbi s obzirom na širok spektar djelovanja. Ono što se pokazalo da onemogućava uspješnu resocijalizaciju i reintegraciju su neinformiranost počinitelja kaznenih djela, nedovoljna sredstva za zadovoljenje specifičnih potreba te nedostatna provedba programa za zatvorenike koji se provode neposredno prije te po otpustu iz penološke ustanove. Smatra se da je za rješavanje navedenih poteškoća potrebno daljnje istraživanje i unaprjeđivanje prakse u ovom području te interdisciplinarna suradnja različitih dionika kao što su zatvorski sustav, probacija, sustav socijalne skrbi i lokalna zajednica.

Ključne riječi: resocijalizacija, socijalna reintegracija, zatvorenici, kazna zatvora, socijalni rad, probacija

Resocialization of Prisoners and their Return to the Community

Abstract:

The aim of this review is to present and analyze the theoretical and empirical knowledge regarding concepts of resocialization and social reintegration of prisoners. Prisoners and ex-prisoners are some of the most stigmatized groups in our society, therefore it is necessary to consider the challenges and difficulties they face upon entering and leaving the penal institution. Research has shown that a prison sentence alone is not enough to change the behavior of criminal offenders and deter them from committing further offenses. A comprehensive approach and treatment are necessary. Therefore, it is essential to develop measures and procedures that are tailored to the characteristics and needs of prisoners to realize the full potential of prison treatments. Returning to the community is a demanding process for many prisoners. Upon leaving prison, it is important that they are provided with support from professionals, family and society to reintegrate them socially as successfully as possible. The social welfare system plays an important role in this, considering the wide range of activities. A lack of information of offenders, insufficient resources to meet the specific needs and insufficient implementation of resocialization programs immediately before and after release have been shown to prevent successful resocialization. It is considered that

further research, improvement of practice in this area and interdisciplinary cooperation of different stakeholders such as the prison system, probation, social work and the local community are therefore necessary.

Keywords: resocialization, social reintegration, prisoners, prison sentence, social work, probation

Izjava o izvornosti

Ja, Sanja Srša pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Sanja Srša, v. r.

Datum: 23. 8. 2024.

1. Uvod

Kažnjavanje u većini poznatih kultura predstavlja oblik komunikacije između ljudi te je ono način reagiranja na neko ponašanje koji nije prihvatljivo (Knežević, 2008.). Tijekom povijesti zatvori su predstavljali mjesta najgrublje torture, namjerne psihofizičke degradacije i dehumanizacije ljudi (Tomičić i Horvat, 2018.). Zapravo je većina ljudskih zajednica na prekršitelje društvenih pravila reagirala represijom (Damjanović i Butorac, 2006.). Uvođenje kazne zatvora može se smatrati humanizacijom postupka kažnjavanja u većinu zakonodavstava, tj. sustava izvršenja kaznenih sankcija (Damjanović i Butorac, 2006.). Međutim, javlja se primjedba da nerijetko metode i postupci koji se koriste u izvršavanju tih sankcija ukazuju na prevladavanje neučinkovite prisile ili su nesvršishodni (Damjanović i Butorac, 2006.). Danas zatvorski sustavi označavaju iznimno složene i izazovne mehanizme čiji je cilj osiguranje izvršenja zatvorske kazne uz maksimalno poštivanje ljudskih prava u okviru programa prilagođenog individualnim potrebama zatvorenika sa svrhom njihove resocijalizacije (Tomičić i Horvat, 2018.).

U suvremenim zemljama zatvorski sustav ima dvije uloge, prva podrazumijeva da društvo treba obraniti od počinitelja kaznenih djela, a druga da je istovremeno potrebno osigurati uvjete za primjenu tretmanskih mjera koje će omogućiti ispunjavanje svrhe izvršavanja zatvorske kazne (Andonov, 2013.; Jukić i Sabljo, 2017.). Prema Deamsu (2015., prema Jukić i Sabljo, 2017.) sukobljuju se tradicionalna penološka praksa i post-disciplinarna zatvorska praksa. Tradicionalna penološka praksa na prvo mjesto stavlja kaznu i zatvor koje vidi kao mjesto pokore za zatvorenike, dok je smisao post-disciplinarne zatvorske prakse priprema zatvorenika za život po izlasku iz zatvora te osiguravanje uspješne reintegracije (Deams, 2015., prema Jukić i Sabljo, 2017.). Nužno je istaknuti da kazna zatvora sama po sebi nije dovoljna kako bi se ponašanje zatvorenika promijenilo i odvratilo od daljnjeg činjenja kaznenih djela (Farkaš i Žakman-Ban, 2006.). Uz sankcioniranje zatvorenika, zadaća kazne zatvora je i promjena ponašanja koja su osobu „dovela“ u penološku ustanovu (Farkaš i Žakman-Ban, 2006.). Zbog toga se od zatvorenika traži dodatna angažiranost koja bi utjecala na prilagođavanje uvjetima zatvora i na promjenu ponašanja u

potpunosti, sve sa svrhom da ih te promjene usmjeravaju i osposobe za adekvatno funkcioniranje u široj socijalnoj zajednici (Farkaš i Žakman-Ban, 2006.). Knežević (2008.) navodi da socijalni rad, s obzirom na svoj široki dijapazon djelovanja, prisustvuje u cijelom istraživačkom procesu kao suradnik u fazama penologije. Što znači da se socijalni rad kao struka pojavljuje kao ravnopravan suradnik u ispunjavanju kaznenih sankcija svih vrsta i oblika (Knežević, 2008.). U tom aspektu važna je uloga socijalnih radnika kao stručnih djelatnika koji rade s ovom skupinom korisnika, između ostalog, na promjeni njihova ponašanja te prilagodbi zajednici i društvenim pravilima.

Počinitelji kaznenih djela se većinom susreću sa znatnim poteškoćama socijalne prilagodbe (UNODC, 2018.). Nerijetko su slabo obrazovani, bez radnih vještina i navika, pripadnici manjinskih skupina, bez adekvatnog mjesta stanovanja, ovisnici o alkoholu i drogama te često imaju poteškoće s mentalnim zdravljem (Gunnison i Helfgott, 2013., prema Kim i Gayadeen, 2021.; Petersilia, 2003., prema Kim i Gayadeen, 2021.). Povratak u zajednicu je složen proces tijekom kojeg se bivši zatvorenici susreću s velikim brojem poteškoća koje mogu biti materijalne, psihološke i socijalne naravi te mogu uključivati veliku razinu stresa i niz praktičnih izazova (Fontaine i sur., 2012., prema Maloić i Todosiev, 2020.; UNODC, 2012., prema Maloić i Todosiev, 2020.). Po isteku zatvorske kazne nerijetko postaju beskućnici ili se vrate beskućništvu te izostaje podrška obitelji i okoline (Kim i Gayadeen, 2021.) zbog čega im je, u odnosu na opću populaciju, teže naći posao i smještaj, teže im je formalno se obrazovati te se suočavaju s diskriminacijom koja proizlazi iz obitelji i zajednice (UNODC, 2018.). Istaknute poteškoće ometaju procese resocijalizacije i reintegracije zatvorenika (Peled-Laskov i sur., 2023.). U situacijama kada zatvorenicima nisu osigurane pravovremena i primjerena pomoć te podrška, moguće je da će se naći u začaranom krugu neuspjele socijalne integracije, recidiva i društvenog odbacivanja (UNODC, 2018.). Prvih šest mjeseci nakon izlaska iz penološke ustanove je problematično razdoblje u kojem se događa većina ponovnog činjenja kaznenih djela, što daje važne implikacije za propitivanje načina na koji bi se resursi za resocijalizaciju i socijalnu reintegraciju trebali organizirati (Petersilia, 2003., prema Kim i Gayadeen, 2021.). Područje socijalnog rada je pri tome iznimno važan čimbenik koji može i treba

pomoći zatvorenicima te bivšim zatvorenicima tijekom kritičnog razdoblja prelaska iz zatvora u zajednicu u vidu ostvarivanja prava i socijalnih usluga.

S obzirom na sve navedeno, cilj ovog rada je dati detaljniji pregled koncepata resocijalizacije i socijalne reintegracije zatvorenika te analizirati teorijske i empirijske spoznaje o njima. U skladu s ciljem, svrha ovog rada je ukazati na izazove i poteškoće s kojima se počinitelji kaznenih djela suočavaju kako bi se potaknula senzibilizacija za ovu skupinu korisnika te ujedno istaknuti važnost socijalnog rada kao struke koja može pomoći u njihovoj reintegraciji. U nastavku rada bit će nešto više riječi o organizaciji hrvatskog zatvorskog sustava, definirat će se glavni pojmovi, zatim će se pojasniti teorijski okvir i područje tretmanskog rada sa zatvorenicima. U predzadnjem poglavlju ukratko će se opisati probacijski sustav te poslijepenalna zaštita. Na kraju, istaknut će se uloga socijalnog rada u planiranju i provođenju socijalne integracije zatvorenika te opisati potencijal socijalnih usluga za zatvorenike u zajednici.

2. Ustrojstvo zatvorskog sustava i definicije osnovnih pojmova

2.1. Organizacija zatvorskog sustava u Hrvatskoj

Glavni propis kojim se uređuje izvršavanje kazne zatvora u Republici Hrvatskoj je Zakon o izvršavanju kazne zatvora (Andonov, 2013.). Njime se propisuje zaštita integriteta, dostojanstva i prava zatvorenika te nadzor nad sustavom izvršenja kazne (Andonov, 2013.). Prema spomenutom Zakonu (NN 14/2021., čl. 2., st. 4) zatvorenik je osoba koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora u kaznionici, odnosno zatvoru jer je počinila kazneno djelo za koje je važećim propisom određena zatvorska kazna. Kaznu zatvora izvršavaju punoljetne osobe kojima je u kaznenom, prekršajnom ili nekom drugom sudskom postupku izrečena ta sankcija (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/2021., čl. 1., st. 4). Također, kaznu zatvora izvršavaju osobe kojima je izrečena novčana kazna u kaznenom, prekršajnom ili drugom sudskom postupku zamijenjena kaznom zatvora (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/2021., čl. 1., st. 4). Poslovi u vezi izvršavanja kazne zatvora su pod ingerencijom i u djelokrugu

ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa te suca izvršenja (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2024.).

U Hrvatskoj se kazna zatvora i kazna maloljetničkog zatvora izvršavaju u sedam kaznionica (Kaznionica u Lepoglavi, Turopolju, Lipovici-Popovači, Požegi, Valturi, Glini, Zatorska bolnica u Zagrebu), a mjera pritvora i kazna zatvora do šest mjeseci u četrnaest zatvora (Zatvor u Požegi, Bjelovaru, Dubrovniku, Karlovcu, Gospiću, Osijeku, Rijeci, Puli, Šibeniku, Sisku, Splitu, Varaždinu, Zadru, Zagrebu) (Damjanović i Butorac, 2006.; Ministarstvo pravosuđa RH, 2011.). Kaznionice i zatvori su posebno oformljene jedinice ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa, tj. Uprave za zatvorski sustav i probaciju¹. Razlika između kaznionica i zatvora očituje se u tome što se u kaznionicama, u pravilu, izvršavaju dugotrajne kazne zatvora (duže od šest mjeseci), a u zatvorima kraće kazne zatvora i mjere pritvora. Nadležnost i način rada spomenute Uprave te prava zatvorenika propisani su nizom zakona i propisa, između ostalog, Zakonom o izvršavanju kazne zatvora, Prekršajnim zakonom, Zakonom o kaznenom postupku, Zakonom o sudovima za mladež, međunarodnim pravnim propisima i dr. (Ministarstvo pravosuđa RH, 2011.). Prema stupnju sigurnosti i slobodi kretanja zatvorenika, kaznionice mogu biti otvorenog, poluotvorenog i zatvorenog tipa (Babić i sur., 2006.). Kazna maloljetničkog zatvora izvršava se u Kaznionicama u Požegi i Valturi (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2024.), a mjera upućivanja u odgojni zavod u dva odgojna zavoda, u Turopolju (mladići) i Požegi (djevojke) (Damjanović i Butorac, 2006.). Svrha Zatorske bolnice u Zagrebu je liječenje zatvorenika i izvršavanje sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja kad je ta mjera izrečena uz zatvorsku kaznu (Damjanović i Butorac, 2006.).

Obrazovanje stručnih djelatnika zatvorskog sustava iz područja koja su specifična za postupanje sa zatvorenicima i za provedbu pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, obavlja se u Centru za izobrazbu (Damjanović i Butorac, 2006.). Zbog zahtjevnosti i specifičnosti poslova u penalnim ustanovama te podizanja kvalitete pojedinačnih programa, zatvorsko osoblje se dodatno educira (Babić i sur., 2006.).

¹ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

Stručne osobe koje rade u području tretmana zatvorenika, stječu dodatnu edukaciju o tretmanu ovisnika o drogama i alkoholu, o prevenciji nasilnih delikata i drugih rizičnih ponašanja, o komunikacijskim vještinama i timskom radu (Babić i sur., 2006.). Očekivani ishod je smanjivanje rizika kod zatvorenika da ponovno počine kazneno djelo i to putem ublažavanja i uklanjanja dinamičkih kriminogenih čimbenika².

Najnovije statistike pokazuju da je znatan broj osoba boravio u ustrojstvenim jedinicama Uprave za zatvorski sustav i probaciju. Prema Izvješću Vlade Republike Hrvatske o stanju i radu kaznionica, zatvora, odgojnih zavoda i centara (2024.), tijekom 2022. g. u navedenim ustanovama nalazilo se ukupno 12 826 osoba koje su lišene slobode, a koje su izvršavale kaznu zatvora koja je izrečena u kaznenom postupku (5 172), kaznu zatvora koja je izrečena u prekršajnom (374) ili drugom sudskom postupku i kaznu zatvora kojom je zamijenjena izrečena novčana kazna (118) te prekršajno zadržavanje (1 415), kaznu maloljetničkog zatvora (22), odgojnu mjeru upućivanja u odgojni zavod (74) i mjeru istražnog zatvora (5 651).

Andonov (2013.) navodi da je temeljni problem zatvorskog sustava u Hrvatskoj prenapučenost, a samim time i manjak stručnih djelatnika za rad sa zatvorenicima. Uz to, zbog veće izraženosti objektivnih nedostataka institucionalnog tretmana, znatnog udjela povratnika i ovisnika te tendencije jačanja restorativne filozofije kažnjavanja, može se očekivati da će se fenomen rasta izrečenih zatvorskih kazni i dalje nastaviti (Damjanović i Butorac, 2006.). Tome doprinosi i činjenica da je pravosuđe preopterećeno velikim brojem neriješenih predmeta i dugotrajnim postupcima što oslabljuje kvalitetu ostvarenja te zaštite vladavine prava (Damjanović i Butorac, 2006.).

2.2. Definicija i svrha kazne zatvora

Kazna se može definirati kao kazneno-pravna sankcija izrečena od strane suda kazneno odgovornoj osobi koja je počinila kazneno djelo, s ciljem zaštite određene

² Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

vrijednosti u nekoj zajednici, a koja se sastoji od oduzimanja ili ograničavanja pravnih dobara počinitelju kaznenog djela (Knežević, 2008.). Sama svrha izvršavanja kazne zatvora je osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonima i društvenim pravilima kako bi se pridonijelo zaštiti socijalne zajednice (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/2021., čl. 3.). Pritom je potrebno poštivati pravilo čovječnog postupanja i poštovati dostojanstvo osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/2021., čl. 3.). U modernim penalnim ustanovama dolazi do nesklada i konflikta dviju ideja, a to su ideja o kazni i ideja o resocijalizaciji, odnosno radi se o sukobu kazne i ciljeva zatvorskog tretmana (Jukić i Sabljo, 2017.). S jedne strane, zatvorenik bi, putem kazne, trebao biti izložen nelagodi zbog kriminalnih djela koje je učinio, a s druge strane, kod njega bi se istodobno trebale uspostaviti pozitivne crte osobnosti koje će ga usmjeravati prema resocijalizaciji (Majovšek, 2001., prema Jukić i Sabljo, 2017.).

Kako bi se ostvarila temeljna svrha izvršavanja zatvorske kazne, za svakog se zatvorenika donosi program izvršavanja s različitim aktivnostima, pritom poštivajući načelo individualizacije (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/2021., čl. 3., st. 1). U postupku provedbe programa izvršavanja koriste se opće i specijalizirane tretmanske intervencije, programi i pogodnosti kako bi se potaknulo zatvorenike u ostvarivanju što uspješnije rehabilitacije, resocijalizacije i socijalnog uključivanja nakon otpusta (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/2021., čl. 3., st. 2). To upućuje na činjenicu da se za svakog zatvorenika izrađuje poseban program koji je podudaran s njegovim karakteristikama, potrebama, obvezama, odgovornostima te stupnju rizičnosti, a obuhvaća organizirano korištenje slobodnog vremena, obrazovanje, rad, pedagoške, zdravstvene, psihološke, socijalne i sigurnosne postupke³. Individualizacija kazne je potrebna zato što su zatvorenici specifična skupina korisnika koja se nalazi pod nadzorom državnih represivnih tijela, često bez pristupa javnosti u rad tih tijela uslijed čega je u takvim okolnostima lako moguće grubo kršenje općih ljudskih prava (Ljubanović, 2006.). Prema svakom zatvoreniku neophodno je odnositi se s poštovanjem i poštivati zajamčena ljudska prava te dostojanstvo, bez obzira na to kakvo je kazneno djelo počinio. Uvođenje dugotrajnih

³ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

kazni zatvora, zamjena novčane kazne zatvorom, izmjena sustava novčane kazne te uvođenje alternativnih sankcija pridonose individualizaciji (Damjanović i Butorac, 2006.). Posljedica ovakvih mjera je procjenjivanje ličnosti počinitelja kaznenog djela i njegovih kriminalnih karakteristika kako bi se u provedbi sankcija, odnosno izvršavanju kazne zatvora implementirao individualizirani tretman s ciljem njegovog učinkovitog vraćanja u zajednicu (Knežević, 2008.). Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora, također, uključuje smještaj na odjel, posebne postupke kao što su obavezno liječenje od ovisnosti, grupni i pojedinačni rad, kontakt s vanjskim svijetom, program pripreme za otpust i poslijepenalnu pomoć⁴. Ovisno o tome koliko je uspješno provođenje te ovisno o promjenama koje su nastale kod zatvorenika, mijenja se i prilagođava pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora, a odluke tijekom provođenja programa su u nadležnosti upravitelja (Babić i sur., 2006.). U slučaju da je zatvorenik naročito uspješan te se pridržava propisanih mjera, može ostvariti različite pogodnosti, unutarkaznioničke i izvankaznioničke⁵.

2.3. Određenje pojmova resocijalizacija, rehabilitacija i socijalna reintegracija zatvorenika

Resocijalizacija i socijalna reintegracija, odnosno povratak zatvorenika u zajednicu, su koncepti koji se u određenoj mjeri podudaraju i imaju isti cilj, a to je sprječavanje činjenja kaznenih djela te preodgoj osoba kojima je izrečena zatvorska kazna. U literaturi je ponekad teško razlikovati ove pojmove s obzirom na to u kojem se kontekstu koriste i kako ih razni autori definiraju, npr. Dabić (2021.) primjećuje da organizacije civilnog društva određuju resocijalizaciju kao proces koji osnažuje pojedinca i njegovu obitelj kako bi se svi mogli konstruktivno nositi s iskustvom kazne zatvora te, prilikom izlaska zatvorenika na slobodu, organizirati život na socijalno prihvatljiv i primjeren način. Isto tako, Dabić (2021.) zajednički spominje resocijalizaciju i reintegraciju na način da pojašnjava da je za postizanje uspjeha u ta dva procesa potrebna podrška zajednice usmjerena prema pojedincu i njegovoj obitelji te snažna suradnja i razmjenjivanje informacija između svih relevantnih dionika koji

⁴ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

⁵ Ibid.

rade s njima. Važna razlika ogleda se u tome da se resocijalizacija kao proces provodi tijekom izvršavanja zatvorske kazne, a socijalna reintegracija po izvršenju kazne, odnosno nakon otpusta iz zatvora. Mišljenja sam da je takav način korištenja ovih pojmova opravdan s obzirom na to da su usko povezani, no smatram da je važno istaknuti ključnu razliku kako bi i resocijalizacija i socijalna reintegracija postigle svoju punu svrhu. Pritom je važno spomenuti i rehabilitaciju s obzirom na njenu teorijsku podlogu koju ima u odnosu na resocijalizaciju i reintegraciju. U nastavku rada, navedeni pojmovi će se pojedinačno i detaljnije objasniti.

2.3.1. Resocijalizacija

Prilikom definiranja svrhe kazne zatvora, naglasak se stavlja na osposobljavanje osobe za život na slobodi po isteku kazne zatvora. Ono aludira na pojam resocijalizacije koja u svom najširem smislu označava svaki oblik društvenog uključivanja i afirmaciju putem različitih djelatnosti iz raznih područja kao što su rad, kultura, sport i druge socijalne aktivnosti te je logičan slijed psihosocijalne rehabilitacije u penološkom sustavu⁶. Resocijalizacija kao krajnji cilj zatvorskog sustava označava model putem kojeg pojedinac uklanja negativne crte osobnosti uslijed kojih se našao u sukobu s društvom i zakonom te putem aktivnog, strukturiranog i vođenog rada stručnjaka mijenja nepoželjna ponašanja ka društveno poželjnim (Jukić i Sabljo, 2017.). Cilj resocijalizacije je omogućavanje zatvoreniku da se, po izvršenju kazne zatvora, ponovno integrira u zajednicu te da ga učini funkcionalnim pojedincem u okviru različitih društvenih struktura i skupina kao što su obitelj, susjedstvo, prijatelji, posao (Jukić i Sabljo, 2017.).

Mogućnosti za resocijalizaciju unutar penalne ustanove primarno će ovisiti o različitosti modela zatvorskog tretmana, zatim o stavovima zatvorskih službi, službe sigurnosti i službe zatvorskog tretmana naspram zatvorenika i njihove kazne (Jukić i Sabljo, 2017.). Isto tako, to su činitelji koji će se neposredno reflektirati na motivaciju zatvorenika za aktivno sudjelovanje u ponuđenim resocijalizacijskim aktivnostima u

⁶ Resocijalizacija i društvena reintegracija bivših ovisnika, <https://drogeiovisnosti.gov.hr/ovisnosti-i-vezane-teme/podrucja-suzbijanja-ovisnosti/resocijalizacija-1008/1008>, posjećeno 18. 6. 2024.

penološkoj ustanovi (Jukić i Sabljo, 2017.). Pri pojašnjavanju uspješne resocijalizacije, Dabić (2021.) ističe da se zatvorenike tijekom izdržavanja kazne zatvora potiče da razvijaju osjećaj osobne odgovornosti te da jačaju vlastite socijalne vještine sa svrhom što bolje pripreme za život izvan zatvora. Andonov (2013.) smatra da garancija za resocijalizaciju ne postoji. Navodi da resocijalizacija zatvorenika generalno najviše ovisi o osobnosti, mentalnim sposobnostima i psihičkom stanju zatvorenika (Andonov, 2013.). Također, vrlo visoka razina recidivizma u našem društvu je učinak drugih činitelja, a ne prvenstveno duljine zadržavanja u zatvoru (Andonov, 2013.). Uz to, nedovoljno se u obzir uzima činjenica da sam proces starenja pridonosi smanjenju vjerojatnosti za činjenje kaznenih djela (Andonov, 2013.).

2.3.2. Rehabilitacija

Kako bi se što bolje provela integracija otpuštenog zatvorenika kao punopravnog građanina, vrlo je važno osigurati mu pravo na rehabilitaciju (Damjanović i Butorac, 2006.). Rehabilitacija se smatra rezultatom planirane intervencije usmjerene prema počinitelju kaznenog djela, a koji reducira kriminalnu aktivnost, neovisno o tome postiže li se ta redukcija putem promjena ličnosti, sposobnosti, stavova, ponašanja ili vrijednosti (Sechrest i sur., 1997., prema Jukić i Sabljo, 2017.). Rehabilitacija predstavlja usmjeravanje počinitelja kaznenih djela na društveno prihvatljiva ponašanja putem tretmana kako bi nadalje živjeli u skladu sa zakonom (Jukić i Sabljo, 2017.). Cid (2005., prema Knežević, 2008.) definira rehabilitaciju kao koncept koji je usmjeren na preodgoj i reintegraciju zatvorenika, pri čemu pod preodgojem podrazumijeva postupke usmjerene na uklanjanje uzroka rizičnog ponašanja i preveniranje ponovnog počinjenja kaznenog djela. Prema Horvatiću (1994., prema Damjanović i Butorac, 2006.) tzv. potpuna rehabilitacija omogućuje provedbu koncepta o povjerenju u čovjeka, što znači da se neovisno o njegovom kriminalnom ponašanju, može očekivati da će se u potpunosti reintegrirati u društvo u kojem će ostvarivati sva prava slobodnog građanina. Sukladno tome, penološka shvaćanja se kreću prema shvaćanju da se društvo najuspješnije suočava s kriminalitetom putem rehabilitacije prijestupnika i njegovim ponovnim uključivanjem u zajednicu (Damjanović i Butorac, 2006.). Rehabilitacija je prema mnogim autorima konačna

svrha kazne i znači otklanjanje sklonosti daljnjem kriminalnom ponašanju (Durham, 1994., prema Knežević, 2008.). Knežević (2008.) smatra da rehabilitacija treba biti usmjerena prema svakom zatvoreniku kao osobi i da treba biti zasnovana na njegovoj osobnosti, obiteljskom nasljeđu, nasljednim karakteristikama važnima za čovjekov razvoj, pripadnosti socio-ekonomskoj grupi, povijesti zapošljavanja, ranijem delinkventnom ponašanju, stupnju obrazovanja, psihološkim karakteristikama i zdravstvenom stanju.

„Rehabilitativni ideal“ (Cavadino i Dignan, 1997., prema Knežević, 2008.; Durham, 1994., prema Knežević, 2008.), kako su penolozi 60-ih godina prošlog stoljeća govorili, nije zatvorenik koji više ne čini kaznena djela zbog straha od zatvora, nego onaj koji je stekao nova iskustva tijekom boravka u zatvoru te je u tom opsegu izmijenio svoj odnos prema samome sebi i okolini da mu kazneno djelo postaje moralno nedopustiv oblik komuniciranja sa sredinom u kojoj živi.

2.3.3. Socijalna reintegracija

Pregledom strane literature, saznaje se da socijalna reintegracija nosi različite nazive u drugim državama, pri čemu su najčešći „reentry“ i „resettlement“ (Maloić, 2020.). „Reentry“ se više spominje u američkoj literaturi, dok se „resettlement“ češće koristi u europskoj literaturi (Jandrić Nišević, 2020.). Ovi koncepti predstavljaju projekte, mjere i usluge koje su kreirane s ciljem da se pomogne zatvorenicima da se, po otpustu iz penalne ustanove, ponašaju u skladu sa zakonom (Griffiths i sur., 2007.). Griffiths i suradnici (2007.) ukazuju na to da se pojam reintegracije ne bi trebao koristiti odviše doslovno jer vrlo vjerojatno počinitelji kaznenih djela prije izricanja zatvorske kazne nisu ni bili uspješno prilagođeni niti su se snalazili u zajednici. Uglavnom su bili na marginama društva te nerijetko nisu uspjeli naučiti ponašanja koja rezultiraju konstruktivnim funkcioniranjem kao većina ljudi u društvu (Griffiths i sur., 2007.). Taxman (2004., prema Jandrić Nišević, 2020.) u okviru objašnjavanja „reentry“ procesa navodi kako je nužno u obzir uzeti činjenicu da je najprije potrebno zadovoljiti osnovne egzistencijalne potrebe osobe kao što su hrana i smještaj bivšeg zatvorenika, a potom raditi na razvoju vještina i znanja koje uključuju osnovno obrazovanje i

opismenjavanje, tretman, radno osposobljavanje. Ciljevi „reentry“ procesa određuju se kao usluge koje se pružaju bivšim zatvorenicima za koje se utemeljeno smatra i za koje je utvrđeno da smanjuju rizik za ponovno počinjenje kaznenog djela te doprinose reintegraciji u zajednicu, pri čemu se istovremeno poboljšava sigurnost u društvu (Taxman 2004., prema Jandrić Nišević, 2020.). Naposljetku, pregledom literature primjećuje se da strani i domaći autori kada koriste pojam socijalna reintegracija, najčešće utvrđuju na što se točno taj pojam odnosi.

Općenito, socijalna reintegracija se može definirati kao podrška koja se pruža zatvorenicima prilikom njihova vraćanja u društvo (UNODC, 2006.). U načelu, ovaj pojam se odnosi na mjere i intervencije koje su koncipirane za pomoć osobama koje su puštene iz ustanove poput zatvora, pritvora ili popravne škole te im pomažu u nadilaženju poteškoća koje su povezane s njihovim povratkom u zajednicu (Håi i Dandurand, 2013.). Šira definicija reintegracije se odnosi na razdoblje koje počinje od podizanja tužbe za kazneno djelo do puštanja na slobodu te podršku nakon otpusta iz penološke ustanove (UNODC, 2006.). Prema Griffithsu i suradnicima (2007.), šire određenje socijalne reintegracije podrazumijeva mnoge mjere koje se provode nakon uhićenja kako bi se počinitelji odvratili od kaznenopravnog sustava na alternativnu mjeru. Takav koncept uključuje izricanje sankcija temeljenih na zajednici kako bi se pokušala olakšati socijalna reintegracija osuđenika, umjesto da ih se izlaže stigmatizirajućim i nepoželjnim učincima kazne zatvora (Griffiths i sur, 2007.; Kovčević i sur., 2012.). Neke od mjera temeljenih na zajednici mogu obuhvaćati uvjet da se počinitelji podvrgnu liječenju od ovisnosti, zatim mogu uključivati upućivanje na obrazovanje ili mjere usmjerene na osobni razvoj, obvezu počinitelja na neplaćeni rad koji je od koristi zajednici (UNODC, 2006.). Za počinitelje kojima je izrečena kazna zatvora, mjere reintegracije se odnose na popravne programe (tretman) u zatvoru i intervencije nakon otpusta (UNODC, 2006.). Mjere nakon otpuštanja nose različite nazive kao što su „prijelazna skrb“, „naknadna skrb“, „podrška pri ponovnom ulasku u zajednicu“, „postpenalna zaštita“ ovisno o kontekstu te ovisno o tome koji je pojam autor odlučio koristiti (Griffiths i sur, 2007.). S druge strane, neke mjere mogu započeti još dok je počinitelj u zatvoru kako bi se olakšala prilagodba nakon otpuštanja (Griffiths i sur, 2007.). Jedna od takvih mjera je uvjetni otpust čija je namjena

omogućiti planirani i postupni prijelaz zatvorenika iz života u zatvoru u život izvan zatvora (UNODC, 2006.).

Reintegracija u penološkom kontekstu podrazumijeva pomoć u moralnom, stručnom i obrazovnom razvoju zatvorenika putem radne prakse, obrazovnih, kulturnih i rekreacijskih aktivnosti koje su dostupne u zatvoru (UNODC, 2006.). Ona uključuje zadovoljenje posebnih potreba zatvorenika putem programa koji pokrivaju niz problema kao što su ovisnost o alkoholu, drogama, problemi duševnog zdravlja, problemi s ljutnjom i agresijom koji su, između ostalog, mogli dovesti do društveno neprihvatljivog ponašanja (UNODC, 2006.). Uspješna socijalna reintegracija nije pitanje koje se može riješiti samo zakonodavstvom i institucijama, već naprotiv, obitelj zatvorenika, njihov uži krug prijatelja i sama zajednica imaju ključnu ulogu u pomaganju pri povratku zatvorenika u društvo te u pružanju potpore za ponovnu izgradnju života izvan zatvorske ustanove (UNODC, 2006.). Što se tiče zakonodavstva, u okviru tzv. Mandelinih pravila, odnosno Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima (Council of Europe, 2006., prema Maloić, 2020.) te u okviru Europskih zatvorskih pravila naglašava se da je neophodno svakom zatvoreniku osigurati mogućnosti za razvoj vještina i interpersonalnih odnosa, pri tome na način koji će smanjiti vjerojatnost recidiva nakon puštanja na slobodu, uz reintegraciju u zajednicu nakon izvršene zatvorske kazne (Maloić, 2020.).

2.4. Teorijski okvir

U objašnjenju resocijalizacije i socijalne reintegracije javlja se rehabilitacijski pristup koji svoje korijene ima u utilitarističkom pristupu, a isti smisao kazne zatvora vidi u korisnosti same kazne (Žepić, 1991., prema Knežević, 2008.). Ocem utilitarističkog pristupa smatra se Jeremy Bentham (Knežević, 2008.). Ovaj pristup zastupa tezu da kazna teži postizanju nekog općeg dobra (Knežević, 2008.), odnosno kazna se ne izriče kao posljedica počinjenog djela, već ima svoj smisao u tendenciji da ljudi postanu bolji (Horvatić, 2003., prema Knežević, 2008.). U tom kontekstu kazna nije kategorija prošlosti (počinjeno kazneno djelo), nego budućnosti te je okrenuta „popravljanju

ljudi“ (Cvitanović, 1999., prema Knežević, 2008.). Utilitaristi su tvrdili da penalna politika mora biti usmjerena prema tretmanu zatvorenika i njihovom preodgoju, a ne kažnjavanju (Knežević, 2008.). Također, utilitaristi su vidjeli svrhu kažnjavanja u zaštiti društva onemogućavanjem počinitelja kaznenog djela, preodgoju počinitelja, obrazovanju javnosti o opasnosti od kriminalaca, zastrašivanju počinitelja i njegovom suzdržavanju od činjenja kaznenih djela u budućnosti te zastrašivanju mogućih imitatora (Walker, 1994., prema Knežević, 2008.). Jedan od najvećih problema utilitarističkog pristupa je gubitak bilo kakvog prihvatljivog mjerila za izricanje te za odmjeravanje kazne počinitelju kaznenog djela (Novoselec, 2004., prema Knežević, 2008.). Prema tome, kazna je potrebna radi preodgoja zatvorenika te će ona potrajati sve dok se ne ocijeni djeluju li tretmanske mjere ili ne (Knežević, 2008.). Provedena su razna istraživanja koja su proučavala djelotvornost rehabilitativnih programa, tj. tretmana zatvorenika te su u javnosti bila podijeljena mišljenja o učinkovitosti takvih mjera (Knežević, 2008.). S vremenom ovaj pristup slabi s obzirom na svoje nedorečenosti, društvene uvjete, nereprocitet kazne, nehumane medicinske zahvate koji su se često koristili u sustavima izvršavanja kazni (lobotomija, terapija elektrokonvulzijama, farmakoterapijski zahvati) te mišljenja o neučinkovitosti „rehabilitativnog modela“ (Knežević, 2008.).

Danas pojam rehabilitacije ima široku primjenu, a u okviru ovog rada i područja proučavanja označava rezultat bilo koje planirane intervencije koja je usmjerena na počinitelja kaznenog djela kojeg se vodi u pravcu smanjenja kriminalne aktivnosti tako što se postižu promjene u ličnosti, vještinama, vrijednostima ili ponašanju (Damjanović i sur., 2002.). Iz rehabilitacijskog pristupa isključeni su oni utjecaji koji su temeljeni na strahu i zastrašivanju te utjecaji koji se temelje na sazrijevanju, odnosno maturaciji (Damjanović i sur., 2002.). U tom kontekstu, pretpostavlja se da će se počinitelji kaznenih djela s pomoću tretmana promijeniti (Damjanović i sur., 2002.). Princip koji je temelj tretmanskog programa podrazumijeva vraćanje počinitelja u društvo i to na afirmativan te konstruktivan način (fizičko, mentalno i moralno poštivanje zakona), a ne putem negativnih konotacija kazne i smještavanja u zatvor koji, između ostalog, izazivaju strah, prkos, bijes (Wiehofen, 1971., prema Damjanović i sur., 2002.). Smatra se da bi intenzivno programiranje i podrška pomogli

u rješavanju čimbenika rizika zatvorenika, obnovi njihovog društvenog kapitala i zauzvrat smanjili rizik od recidivizma tijekom kritičnog razdoblja prelaska iz zatvora u zajednicu (Kim i Gayadeen, 2021.). Toch (1997., prema Knežević, 2008.) naglašava kako se programi rehabilitacije odnose na pozitivne promjene u cjelini putem osobnog rasta i prilagodbe zatvoru te smatra kako se općenito prevelik naglasak stavlja na problematiku recidivizma, a zanemaruje osobni rast.

2.5. Tretmanski rad u penalnim ustanovama

Prema Pravilniku o tretmanu zatvorenika (NN 123/2021., čl. 3.), tretman zatvorenika obuhvaća skup općih i specijaliziranih tretmanskih intervencija i programa koji se temelje na procjeni kriminogenih i sigurnosnih rizika te tretmanskih potreba. Cilj im je smanjiti rizične čimbenike koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela te osnažiti zaštitne čimbenike koji omogućuju nastanak i održavanje pozitivnih promjena s ciljem ostvarivanja svrhe izvršavanja kazne zatvora (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/2021., čl. 3., st. 1). Jukić i Sabljo (2017.) navode da je zatvorski tretman svojevrsni medij i glavno oruđe preodgoja zatvorenika zbog čega je na njega potrebno staviti naglasak unutar šireg procesa resocijalizacije, čiji je zadatak „izgraditi“ socijalno i društveno funkcionalnu ličnost koja se može samoaktualizirati, a da pri tome ne dođe u sukob s drugim članovima zajednice. U tom kontekstu, tretman se može promatrati kao prijenosnik pozitivnih odgojno-obrazovnih znanja i vrijednosti, a resocijalizacija kao proces koji se događa tijekom tretmana te kojeg tretman pokušava prenijeti zatvoreniku (Jukić i Sabljo, 2017.). Sam cilj tog procesa je dobivanje čvrste, neovisne, resocijalizirane i društveno funkcionalne ličnosti (Jukić i Sabljo, 2017.). Učinkovitost tretmanskog pristupa najvećim dijelom će ovisiti o (Motiuk i Brown, 1996., prema Damjanović i sur., 2000.):

- tretmanskim sadržajima,
- primjerenosti tretmanskog sadržaja potrebama i osobinama osuđenih te
- načinu i uvjetima u kojima se pojedini tretmanski programi provode.

Uspješni programi tretmana utemeljeni su na tri načela (Andrews i sur., 1990., prema Butorac i sur., 2017.). Prvo načelo kaže da uspješni programi usklađuju razinu

intenziteta programa s razinom rizika počinitelja, što znači da rizičniji zatvorenici dobivaju rigorozniju i češću pozornost (Andrews i sur., 1990., prema Butorac i sur., 2017.). Drugo načelo podrazumijeva da su programi usmjereni na ono što je poznato da utječe na kriminal, primjerice antisocijalni stavovi, dok s druge strane izbjegavaju činitelje koji nisu povezani s kriminalnim ponašanjem kao što je na primjer samopoštovanje (Andrews i sur., 1990., prema Butorac i sur., 2017.). Treće načelo govori da uspješni programi pružaju usluge na način koji je u skladu sa stilovima učenja zatvorenika te uključuje pravila ponašanja i socijalnog učenja (Andrews i sur., 1990., prema Butorac i sur., 2017.). James (2015.) navodi kako su, unatoč nedostatku istraživanja tretmana, provedena istraživanja pokazala da su programi koji su usmjereni na rad, liječenje od droga i brigu o mentalnom zdravlju te pomoć u svakodnevnim aktivnostima djelotvorni pri resocijalizaciji. Pritom je potrebno naglasiti kako svi programi neće biti jednako učinkoviti u svim zatvorima ili kaznionicama jer treba uzeti u obzir geografske razlike, kulturu, običaje, individualne razlike između zatvorenika, ali i službenika koji rade u penološkoj ustanovi (James, 2015.).

Poslovi tretmana dijele se na opće (npr. sudjelovanje u provođenju posebnih programa tretmana) i stručne (npr. procjena kriminogenih rizika i tretmanskih potreba zatvorenika) (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/2021., 155/23., čl. 27., st. 4), a obavlja ih Sektor tretmana (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2017.). Sektor tretmana obavlja i poslove koji se odnose na organizaciju i provođenje postupka raspoređivanja zatvorenika u određeno kazneno tijelo pri primitku na izvršavanje kazne zatvora te pri premještanju tijekom izdržavanja kazne, vrednuje rezultate u provedbi programa, predlaže programe izobrazbe službenika (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2017.). Prilikom obavljanja poslova, Sektor tretmana surađuje s drugim državnim tijelima, institucijama te organizacijama civilnog društva s ciljem unaprjeđenja i provođenja programa izvršavanja kazne zatvora (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2017.). Pretpostavlja se da je sektor tretmana ključna služba o kojoj direktno ovise mogućnosti za resocijalizaciju zatvorenika (Jukić i Sabljo, 2017.), odnosno Sektor tretmana bi trebao biti jedna od najvažnijih službi unutar zatvorskog

sustava, budući da je penološki sustav zasnovan na rehabilitacijskom konceptu te mu je osnovna svrha resocijalizacija zatvorenika (Blažinović Grgić, 2021.; Andonov, 2013.).

Zatvorski sustav ne znači samo zid i nadzor (Blažinović Grgić, 2021.). Rad u zatvoru i kaznionici podrazumijeva stručan rad, kvalitetnu komunikaciju, pravednost, povjerenje, dosljednost u postupanju te poticanje i organiziranje što većeg broja različitih aktivnosti i tretmanskih programa (Babić i sur., 2006.). Djelatnici koji rade u zatvorskom sustavu trebaju organizirati život zatvorenika tako da im se već od dolaska u ustanovu za izvršavanje kazne zatvora omogući priprema za život nakon izdržane kazne, odnosno za život na slobodi (Babić i sur., 2006.). Isto tako, zatvorenike je potrebno poticati kako bi im vrijeme koje su proveli u zatvoru kasnije omogućilo lakše pronalaženje posla, osposobljavanje za samostalan život te općenito odgovorno ponašanje u skladu s društvenim normama (Babić i sur., 2006.).

Za pretpostaviti je da će razina sudjelovanja zatvorenika u aktivnostima tretmana ovisiti i o osobinama djelatnika tretmana (Jukić i Sabljo, 2017.). Kranjčević (2013., prema Jukić i Sabljo, 2017.) navodi da poželjne osobine službenika tretmana povećavaju želju zatvorenika da sudjeluju u različitim resocijalizacijskim aktivnostima. Istraživanja koja su provedena u Zatvoru u Osijeku 2013. i 2016. g. (Kranjčević, 2013., prema Jukić i Sabljo, 2017.; Sabljo, 2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.) pokazuju da zatvorenici od službenika tretmana žele ponajprije visok stupanj stručnosti, komunikativnosti, otvorenosti i susretljivosti, velik prag na frustraciju te visok stupanj fleksibilnosti i empatije. Ono što je zanimljivo naglasiti je to što su sve navedene osobine zapravo osobine koje bi zatvorenici i sami trebali postići tijekom procesa resocijalizacije (Jukić i Sabljo, 2017.). Haas i Spence (2016.) navode kako zatvorsko osoblje ima ključnu ulogu u stvaranju okruženja pogodnog za pružanje terapijskih intervencija i osiguravanju pravilne provedbe programa i usluga. Također navode kako se mnoge države suočavaju s visokim stopama recidivizma, što dodatno opterećuje zatvorske ustanove i državni proračun, pa je zbog toga potrebno nastaviti unaprjeđivati programe tretmana (Haas i Spence, 2016.). Komunikacija između djelatnika penalnih ustanova i zatvorenika se javlja kao presudni čimbenik za stvaranje

pozitivne ili negativne zatvorske klime (Jukić i Sabljo, 2017.). Pozitivna psihosocijalna klima može postati i „tretmanska klima” zbog osjećaja zadovoljstva koji pobuđuje kod zatvorenika uslijed čega se uspješnije provode programi tretmana u zatvorima (Mejovšek, 2002., prema Jukić i Sabljo, 2017.).

2.5.1. Vrste tretmana

Kao što je ranije navedeno, individualizacija kazne se postiže putem pojedinačnog programa izvršavanja kazne koji se mijenja sukladno ponašanju zatvorenika te shodno njegovoj uspješnosti izvršavanja pojedinačnog programa⁷. Nakon što je pojedinačni program donesen, zatvorenika se raspodjeljuje u tretmansku grupu te se daljnje djelovanje, odnosno tretman provodi putem općih i posebnih programa (Sudovi RH, 2019.). Nužno je da se svakom osuđeniku osiguraju adekvatni uvjeti za izdržavanje kazne, tj. individualizirani program budući da postoje poprilične disproporcije u vrstama i težini počinjenih kaznenih djela te sposobnostima za prilagodbu na život po izlasku na slobodu (Blažinović Grgić, 2021.). Također, nužnost se ističe i u tome da se svakom zatvoreniku pruži stručni rad, komunikacija, rehabilitacija te prilika za postupnu reintegraciju u zajednicu i to u sigurnom okruženju zatvorskog sustava što je ujedno i sama svrha tretmana zatvorenika (Jukić i Sabljo, 2017.).

2.5.2. Opći programi tretmana zatvorenika

Opći programi tretmana pružaju se svim zatvorenicima, a obuhvaćaju radni angažman, izobrazbu, organizirano provođenje slobodnog vremena te dušobrižništvo⁸. Opći programi tretmana zatvorenika obavljaju suradnički odjel tretmana, odjel osiguranja, odjel za rad i strukovnu izobrazbu te odjeli zdravstvene zaštite (Sudovi RH, 2019.).

Rad zatvorenika smatra se jednim od najbitnijih postupaka tretmana za ostvarivanje svrhe izvršavanja kazne zatvora, tj. rehabilitacije i smanjenje vjerojatnosti za ponovno počinjenje kaznenog djela (Sudovi RH, 2019.). Svi zatvorenici koji su sposobni za rad

⁷ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

⁸ Ibid.

imaju pravo na radnu angažiranost sukladno vlastitim sposobnostima te mogućnostima penalne ustanove⁹. Važno je naglasiti kako radni angažman nije obaveza, već svaki zatvorenik ima pravo birati želi li raditi te mu je u skladu s tim osigurano pravo na naknadu za rad, tj. plaću i godišnji odmor¹⁰. Rad zatvorenika uglavnom je organiziran u sklopu radionica u kaznionicama, odnosno zatvorima te se u njima obavljaju razne djelatnosti kao što su obrada drva i metala, poljoprivreda, ugostiteljstvo, kao i različiti pomoćno-tehnički poslovi (pranje vozila, pomoćni poslovi u kuhinji, skladištu i sl.) (Sudovi RH, 2019.).

Obrazovanje i opismenjavanje zatvorenika je aktivnost kojom se, također, omogućava kvalitetnija resocijalizacija i reintegracija te se povećava vjerojatnost za zapošljavanje po izlasku iz zatvora (Sudovi RH, 2019.). Kaznonice i zatvori provode osnovnu i strukovnu izobrazbu za stjecanje dodatnih radnih vještina¹¹. Tip i oblik obrazovanja određuju se pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora te ovisi o mogućnostima, potrebama i afinitetima zatvorenika, o trajanju izrečene kazne zatvora te drugim okolnostima koje su važne za ostvarivanje svrhe izrečene kazne¹². Zanimljivo je istaknuti kako nakon završenog obrazovanja, zatvorenik dobiva svjedodžbu na kojoj ne smije biti vidljivo da se školovao u penološkoj ustanovi (Sudovi RH, 2019.). Smatram da je to jedan od načina prevencije potencijalne diskriminacije i predrasuda naspram bivših zatvorenika u smislu njihova zapošljavanja i uključivanja u društvenu zajednicu po završetku kazne zatvora. Zatvorenici putem stjecanja određenih kvalifikacija i znanja, povećavaju vjerojatnost za kasniji uspjeh i napredovanje. Pravo zatvorenika na obrazovanje ublažava uvjete unutar kaznionice i zatvora te priprema zatvorenike za prilagođavanje na život nakon izvršene kazne, ali i služi kao motivirajući čimbenik u postizanju resocijalizacije, rehabilitacije i integracije što značajno doprinosi i zaštiti društvene zajednice (Blažinović Grgić, 2021.). Andonov (2013.) smatra da je obrazovanje najkvalitetniji oblik resocijalizacije te da osobitu pozornost treba pridati mlađim zatvorenicima kako bi im se nakon otpuštanja ponudile druge opcije i odvratilo od bavljenja kriminalom.

⁹ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

Kaznionice i zatvori, ovisno o vlastitim mogućnostima, organiziraju različite aktivnosti za zatvorenike u okviru interesa i potreba samih zatvorenika kako bi što kvalitetnije proveli slobodno vrijeme (Sudovi RH, 2019.). Te aktivnosti se odnose na sportsko-rekreativne i kulturne sadržaje te na kreativno izražavanje (Sudovi RH, 2019.). Shodno tome, u kaznenim se tijelima organiziraju koncerti, likovne izložbe, kazališne predstave, predavanja¹³. Zatvorenicima je pružena mogućnost bavljenja aktivnostima po vlastitom izboru, tj. hobiem pri čemu upravitelj zatvora ili kaznionice može odobriti zatvoreniku unošenje stvari koje su potrebne za neku specifičnu djelatnost u slobodno vrijeme, kao što je pribor za slikanje, glazbeni instrument, knjige (Sudovi RH, 2019.). Tako se pridonosi normalizaciji tijekom boravka u zatvoru te se nastoje približiti uvjeti života onih na slobodi. Također, strukturiranim aktivnostima prevenirana se nastanak besposlice i dosade u zatvoreničkoj populaciji te se ujedno doprinosi očuvanju pozitivne psihosocijalne klime unutar penalne ustanove (Penić i sur., 2017.). Važnost organiziranog slobodnog vremena ogleda se i u tome što se potiče suradnja s lokalnim sportskim klubovima i udrugama na način da se zatvorenike potiče na aktivno sudjelovanje u održavanju kontakata sa svijetom izvan zatvora, na pripremu za boravak na slobodi, na ostvarivanje svrhe kazne zatvora¹⁴. S druge strane, istodobno se tako upoznaje lokalnu zajednicu sa zatvoreničkom populacijom s ciljem ublažavanja, odnosno uklanjanja predrasuda prema njima¹⁵, budući da su zatvorenici nerijetko marginalizirana i socijalno isključena skupina.

Naposljetku, zatvorenici imaju pravo na slobodu vjeroispovijesti, odnosno vjeroispovijedanje, pritom imaju pravo koristiti vlastitu religijsku literaturu i stvari za vjersku upotrebu (Sudovi RH, 2019.). Isto tako, zatvorenici imaju pravo biti u doticaju s vjerskim službenikom svoje vjerske zajednice (Sudovi RH, 2019.). Prilikom katoličkih blagdana i blagdana drugih vjeroispovijesti, posebna se pozornost posvećuje religioznim potrebama zatvorenika pa se shodno tome, priređuju duhovni susreti, svete mise koje vode vjerski službenici i dr.¹⁶

¹³ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

2.5.3. Posebni programi tretmana zatvorenika

Posebni programi tretmana zatvorenika obuhvaćaju programe koji su usmjereni na rješavanje karakterističnih problema ili unaprjeđenje kvalitete života te interpersonalnih odnosa kod zatvorenika¹⁷. Podrazumijevaju, također grupni i individualni psihosocijalni tretman zatvorenika te predstavljaju osnovu za rehabilitaciju i resocijalizaciju (Sudovi RH, 2019.). Cilj koncipiranja posebnih programa bio je osmisliti dodatne programe koji nisu nužno vezani uz specifične kriminogene čimbenike niti usmjereni na promjenu ponašanja s obzirom na počinjeno kazneno djelo¹⁸. Ideja je zapravo bila da se zatvorenicima da mogućnost usvajanja različitih znanja i novih vještina, nezavisno o njihovim kriminogenim rizicima te potrebama¹⁹. Kriminogene potrebe podrazumijevaju dinamičke attribute prijestupnika i smetnje za reintegraciju u društvo, primjerice niska razina obrazovanja, druženje s asocijalnim osobama, konzumiranje droga i alkohola (Penić i sur., 2017.). Međutim, kriminogene potrebe se mogu promijeniti i na njih se može tretmanski djelovati (Penić i sur., 2017.). One predstavljaju ciljeve tretmana te ih tretmanom treba neutralizirati i istovremeno razvijati nekriminogene potrebe (Mejovšek, 2002., prema Penić i sur., 2017.).

Svi zatvorenici kojima je određena sigurnosna mjera obveznog liječenja uključuju se u posebne programe tretmana (Babić i sur., 2006.). Ukoliko je ovisnost o opojnim sredstvima kod zatvorenika utvrđena tijekom dijagnosticiranja ili tijekom izvršavanja kazne zatvora, zatvorenici se uključuju u posebne programe bez obzira na to ako im nije izrečena mjera obveznog liječenja (Babić i sur., 2006.). Posebne programe tretmana zatvorenika provode stručni djelatnici odjela tretmana kaznionica i zatvora, odnosno socijalni radnici, psiholozi i socijalni pedagozi (Sudovi RH, 2019.). Stručni djelatnici ove programe provode u suradnji s drugim službenicima iz drugih odjela zatvorskog sustava (Sudovi RH, 2019.). Postoji niz posebnih programa osmišljenih za rad sa zatvorenicima. Na slici 2.5.3. prikazane su vrste posebnih programa tretmana

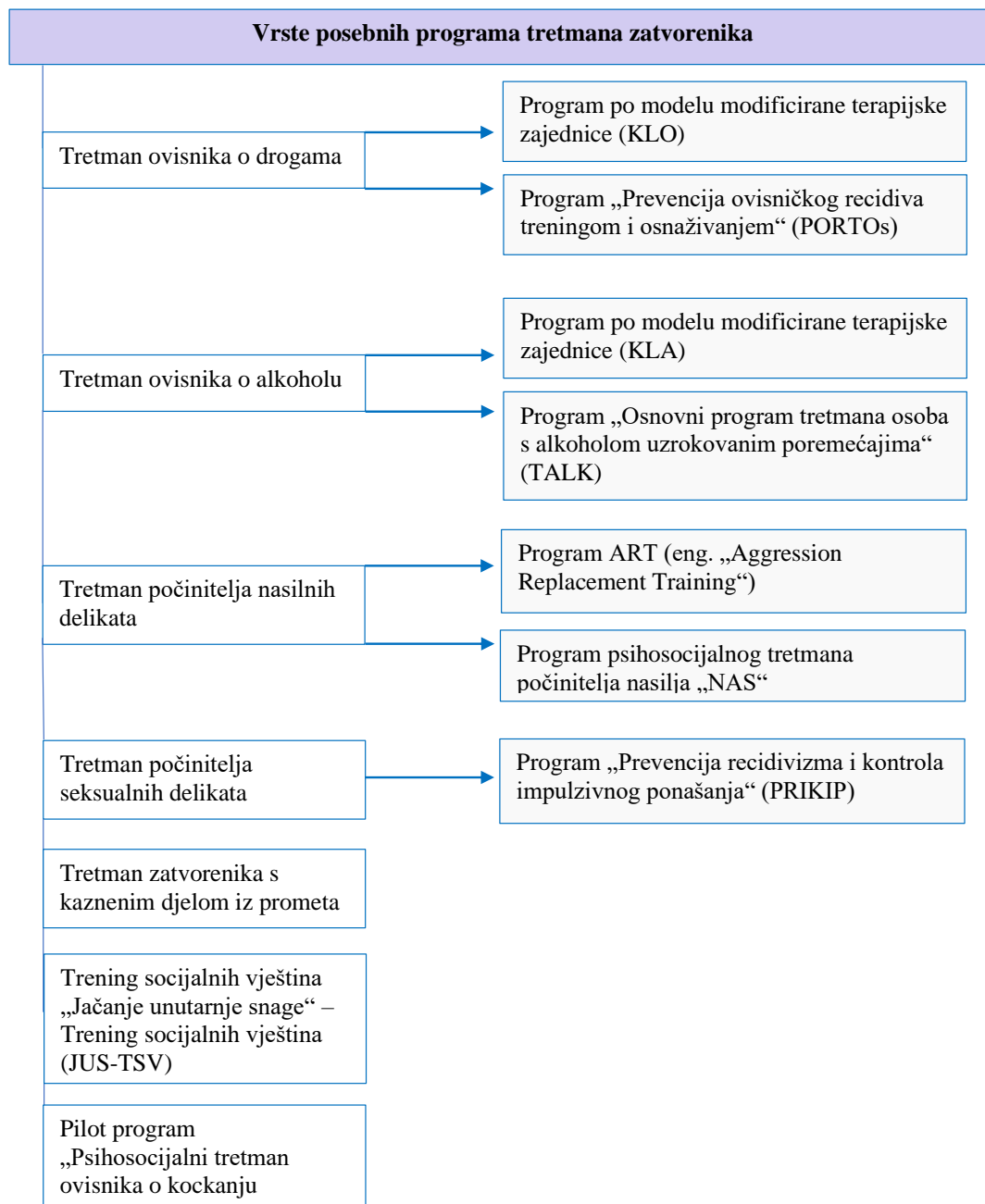
¹⁷ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

koji se trenutno provode u kaznionicama, zatvorima te odgojnim zavodima u Hrvatskoj (Sudovi RH, 2019.).

Slika 2.5.3.
Vrste posebnih programa tretmana zatvorenika

Izvor: Sudovi RH, 2019.

Posebni programi pridonose promjenama u ponašanju, stavovima te vrijednostima zatvorenika što neposredno ima utjecaj na ostvarivanje svrhe izvršavanja kazne

zatvora (Sudovi RH, 2019.). Posebni programi se ne moraju provoditi kontinuirano, no zatvorenica se pokušava omogućiti da sudjeluju u njima za slučaj da su zainteresirani i to u skladu s procijenjenim potrebama²⁰.

2.5.4. Edukativno-razvojni programi

Edukativno-razvojni programi su još jedna kategorija programa za zatvorenike koji se provode s ciljem promjene ponašanja kako bi se poboljšala kvaliteta života zatvorenika te njihovog društvenog okruženja (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2017.). Ovi programi spadaju u specijalizirane tretmanske intervencije koje su organizirane u sklopu strukturiranog programa kojim se potiču resocijalizacija i rehabilitacija zatvorenika putem povećanja znanja i razvoja vještina u određenom području te putem osnaživanja individualnih zaštitnih činitelja (Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/2021., čl. 19., st. 6). Od edukativno-razvojnih programa provode se „Zatvorenik kao roditelj“ te „Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“ (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2017.).

2.6. Spoznaje o resocijalizaciji i socijalnoj reintegraciji zatvorenika

Na osnovi rehabilitacijskog pristupa, glavna pretpostavka je da će doći do promjene u ponašanju počinitelja kaznenih djela koji su sudjelovali u zatvorskom tretmanu. Također, pretpostavlja se da će se otpušteni zatvorenici uspješno vratiti u zajednicu te će ubuduće poštovati zakonske, moralne i društvene norme. Istraživanja koja su ispitivala potrebe i izazove s kojima se suočavaju bivši zatvorenici tijekom procesa povratka u zajednicu, detektirala su sljedeće potrebe koje je neophodno u kratkom roku riješiti (Kim i Gayadeen, 2021.):

- osnovni dokumenti i potrepštine (iskaznica socijalnog osiguranja, rodni list, vozačka dozvola, mobitel, lijekovi, prijevoz, radna odjeća),
- liječenje,
- dohodak i zapošljavanje,
- obrazovanje,

²⁰ Izvršavanje kazne zatvora, <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>, posjećeno 16. 6. 2024.

- psihološka prilagodba zajednici i pozitivne društvene mreže,
- struktura u svakodnevnom životu i životne vještine te
- podrška i resursi zajednice.

Shodno tome, istraživanja su pokazala da većina bivših zatvorenika ima probleme s mentalnim zdravljem i/ili probleme sa zloupotrebom opojnih sredstva zbog čega im je neophodno osigurati lijekove, liječenje te podršku odmah nakon izlaska na slobodu (Kim i Gayadeen, 2021.). Ono što sprječava uspješnu resocijalizaciju su nedostatak resursa za zadovoljenje navedenih i drugih specifičnih potreba zatvorenika te nedostatak primjene resocijalizacijskih i reintegracijskih intervencija koje se provode netom prije te nakon otpuštanja iz penološke ustanove (Kim i Gayadeen, 2021.).

Rezultati različitih istraživanja pokazali su da je pronalazak smještaja najveći problem na koji nailaze zatvorenici po izlasku na slobodu ili zatvorenici koji su pušteni na uvjetni otpust (Seaward i sur., 2023.; Villman, 2021.; Salem i sur., 2021.; Nichols i sur., 2021.; Peled-Laskov i sur., 2023.). Većina sudionika u prethodno spomenutim istraživanjima klasificirala je smještaj kao ključnog činitelja za poticanje učinkovite socijalne reintegracije. Uz izazove sa stanovanjem, zatvorenici se suočavaju i s poteškoćom zaposlenja (Kim i Gayadeen, 2021.; Peled-Laskov i sur., 2023.; Villman, 2021.; Kriegel, 2019.). Pronalazak posla, uz to što je izvor prihoda, općenito pruža osjećaj strukture i kontrole u životu (Kim i Gayadeen, 2021.). Vrlo često se kao posljedica nezaposlenosti javljaju mentalne poteškoće, odbačenost, usamljenost i stigmatizacija (Kim i Gayadeen, 2021.). Jedan od razloga za teže zapošljavanje je diskriminacija na temelju kriminalnog dosjea (Seaward i sur., 2023.; Salem i sur., 2021.). Dodatna stigmatizacija se javlja u situacijama kada su kod bivših zatvorenika prisutne duševne smetnje. Istraživanje Seaward i suradnika (2023.) je pokazalo da se forenzički pacijenti suočavaju s dvostrukom stigmatizacijom (povijest zatvora i duševna bolest) koja otežava pronalazak smještaja u javnim institucijama i kod privatnih osoba po otpustu.

Ono što je u suprotnosti s navedenim rezultatima je istraživanje Athertona i Bucka (2021.) koje je ispitalo motivaciju poslodavaca da zapošljavaju zatvorenike. Usprkos

tome što vlada negativno mišljenje o zatvorenicima u zajednici, ovi autori su odlučili saznati što to točno motivira poslodavce da proaktivno zapošljavaju zatvorenike. Došli su do saznanja da su većinom poslodavci intrinzično motivirani za zapošljavanje te da je ono u podosta slučajeva korisno za poslodavce (Atherton i Buck, 2021.). Također, poduzeće tako može steći predane, odgovorne i pouzdane radnike te ostvariti osjećaj zadovoljstva pružajući novu priliku počiniteljima kaznenih djela (Atherton i Buck, 2021.). Ovakav postupak poslodavaca se može objasniti i dobitcima na reputaciji od regrutiranja zatvorenika te pridobivanjem potencijalnih kupaca i zaposlenika (Atherton i Buck, 2021.).

Zanimljive informacije koje su prikupljene u istraživanju koje je organizirala Villman (2021.) govore da se otpušteni zatvorenici samovoljno osamljuju, tj. udaljavaju od ostatka društva. To čine kako bi smanjili vjerojatnost za recidiv (Villman, 2021.). Istovremeno, neki počinitelji kaznenih djela napomenuli su da je privlačnost kriminala povezana sa slobodnim vremenom (Villman, 2021.), što upućuje na činjenicu da je vrlo važno imati organiziran i posložen dan, rutinu i radne navike (Villman, 2021.; Lares i Montgomery, 2020.). Podrška obitelji, prijatelja, susjedstva te psihološka pomoć stručnjaka u zatvoru i nakon otpuštanja iz zatvora su se pri tome pokazali kao važni činitelji koji pomažu u preveniranju dokolice (Kriegel, 2019.; Villman, 2021.). Generalno, bilo koji oblik podrške je poželjan i neophodan zatvorenicima prije i po izlasku iz zatvora, osobito kad se radi o starijoj populaciji koja je izvršavala dugotrajne zatvorske kazne. Stariji zatvorenici su posebno ranjiva skupina zbog toga što imaju manje kapaciteta za učenje i prilagođavanje zajednici (Seaward i sur., 2023.). Budući da se neprestano razvijaju nove tehnologije, modernizira društvo te općenito događa tehnološki napredak, stariji zatvorenici se teže prilagođavaju drukčijim uvjetima u društvu do onih s kojima su bili upoznati ranije (Lares i Montgomery, 2020.). Penološke ustanove su rijetko dobro opremljene tehničkom opremom zbog čega zatvorenici imaju manje mogućnosti naučiti kako koristiti mobilni uređaj, računalo, internet što onda moraju samostalno svladati po izlasku na slobodu. Tu se ponovno javlja problem da si većina bivših zatvorenika ne može priuštiti mobitel ili računalo zbog čega im je neophodna pomoć i podrška u prvom redu sustava socijalne skrbi, zatim organizacija civilnog društva te lokalne zajednice.

Jukić i Sabljo (2017.) u svom radu daju pregled modernih resocijalizacijskih oblika u penalnim ustanovama. Navode kako istraživanja pokazuju da zatvorenici ocjenjuju da je u zatvorima u Hrvatskoj prisutan manjak radnih programa te da su smanjene mogućnosti prekvalifikacija (Sabljo 2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.). Što se tiče obrazovanja, zatvorenici u zatvoru u Osijeku iskazuju nezadovoljstvo opcijama obrazovanja (Jukić i Radaković, 2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.; Sabljo 2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.). Rezultati istraživanja Jukić i Radaković (2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.) pokazuju da se većinom mlađi zatvorenici, koji su sudjelovali u istraživanju, rado uključuju u organizirane slobodne aktivnosti. Također, češće se uključuju u sportske i vjerske aktivnosti te koriste kulturne sadržaje ustanove u svoje slobodno vrijeme (Jukić i Radaković, 2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.). Do sličnih rezultata došlo se i u istraživanju Sabljo (2016., prema Jukić i Sabljo, 2017.). Rezultati ukazuju na to da ispitanici, tj. zatvorenici žele sudjelovati u suorganiziranju vremena koje provode u zatvoru te ocjenjuju da kvalitetno provođenje slobodnog vremena može pridonijeti smanjenju, odnosno prevenciji kriminala (Sabljo, 2016, prema Jukić i Sabljo, 2017.).

Jukić i Sabljo (2017.) navode da, uvidom u dostupne podatke, puni potencijal različitih modela zatvorskog tretmana u Hrvatskoj nije do kraja ispunjen. Ono što je također problematično je prenapučenost penalnih ustanova koja je dovela u pitanje djelovanje i razvitak općih i posebnih programa tretmana (Andonov, 2013.). Osoblje tretmana se, zbog velikog broja zatvorenika i opsega poslova, više bavi poslovima koordiniranja izvršavanja kazne, a malo vremena im ostaje za provođenje programa prilagođenih tretmanskim potrebama zatvorenika, posebno za individualni rad (Andonov, 2013.). Andonov (2013.) navodi još jedan nedostatak zatvorskog sustava u Hrvatskoj, a koji podrazumijeva nedostatak kvalificiranog osoblja za tretmanski rad sa zatvorenicima (socijalnih radnika, pedagoga, psihologa). Shodno tome, Jukić i Sabljo (2017.) smatraju da je potrebno ulaganje u ljudske resurse, odnosno u obrazovanje i zapošljavanje stručnjaka u penološkim ustanovama kako bi se podigla kvaliteta zatvorskih tretmana koji bi sukladno tome mogli pružiti veće mogućnosti za resocijalizaciju unutar svojih organizacija.

Rezultati opisanih istraživanja slijede rehabilitacijski pristup. Naime, tretman sam po sebi nije dovoljan za postizanje promjene u ponašanju zatvorenika. On je glavni dio, no jednako važnima su se pokazali i drugi faktori kao što su motivacija, izravna i neizravna podrška društva, pomoć i podrška obitelji (Peled-Laskov i sur., 2023.; Villman, 2021.; Nichols i sur., 2021.; Kim i Gayadeen, 2021.). Možemo zaključiti da je za preodgoj i reintegraciju zatvorenika potreban sveobuhvatni pristup koji uzima u obzir sve čimbenike koji su važni u životu pojedinca. Putem istraživanja doznalo se da je zatvorenike neophodno gledati kao osobe, a ne ih procjenjivati i suditi kroz kazneno djelo koje su učinile (Atherton i Buck, 2021.; Lares i Montgomery, 2020.; Kim i Gayadeen, 2021.). Kako su istraživanja pokazala (Nichols i sur., 2021.; Peled-Laskov i sur., 2023.; Lares i Montgomery, 2020.; Kim i Gayadeen, 2021.), znatan broj zatvorenika se pri izlasku na slobodu susreće s velikim stresom i brojnim izazovima. Dakle, smatra se da rehabilitativni pristup u svom punom smislu riječi sadrži mnoge prednosti kako za zatvorenike tako i za širu zajednicu (Peled-Laskov i sur., 2023.; Atherton i Buck, 2021.). Prijeko je potrebno imati bilo kakav oblike podrške tijekom resocijalizacije, a osobito tijekom razdoblja socijalne reintegracije kako bi oba procesa bila što učinkovitija (Nichols i sur., 2021.).

3. Probacija

Važna služba koja se javlja u okvirima resocijalizacije i socijalne reintegracije je probacija. Prema Ministarstvu pravosuđa, uprave i digitalne transformacije (2024.) probacija je uvjetovani nadzor počinitelja kaznenog djela tijekom kojeg probacijski službenici obavljaju postupke koji su usmjereni na resocijalizaciju počinitelja, na smanjenje rizika od recidiva te na zaštitu društva. Kovčo Vukadin i suradnici (2012.) navode da je probacija supervizija počinitelja u uvjetima slobode koju provodi određeni službenik suda. Djelatnost probacijske službe obuhvaća rad s osuđenima koji izrečenu sankciju ili preostali dio kazne izdržavaju na slobodi (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2024.). Zakonom o probaciji (NN 99/2018., čl. 3., st. 1) određeno je da poslove probacijske službe izvršavaju probacijski službenici, najčešće socijalni radnici, socijalni pedagozi, psiholozi, pravnici te ostali stručnjaci koji imaju odgovarajuću stručnu spremu i znanja iz drugih

društvenih i humanističkih znanosti. Sektor za probaciju formiran je unutar Uprave za zatvorski sustav i probaciju Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, a obuhvaća Središnji ured i četrnaest probacijskih ureda (Probacijski ured Varaždin, Sisak, Bjelovar, Dubrovnik, Rijeka, Osijek, Požega, Gospić, Pula, Split, Vukovar, Zagreb I, Zagreb II, Zadar) (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, 2024.).

Probacijska služba u Hrvatskoj je osnovana uslijed prekapacitiranosti zatvorskih ustanova (Maloić, 2022.). Stoga je jedan od ciljeva uspostave probacijskih mjera i sankcija bio smanjenje ukupne zatvorske populacije što posljedično pridonosi lakšem i funkcionalnijem djelovanju zatvorskog sustava (Maloić, 2022.). Ostanak počinitelja kaznenog djela u okolini u kojoj živi stvara šansu da se, uz kontrolu počinitelja i njegovu privolu na aktivnu angažiranost, provode postupci usmjereni na nadilaženje postojećih kriminogenih čimbenika (Maloić i Rajić, 2012.). U slučaju da izostaje suradnja počinitelja, izrečena sankcija može se nadomjestiti težom probacijskom mjerom ili se počinitelju može odrediti kazna zatvora (Maloić i Rajić, 2012.). Neprekidno poticanje na izvršavanje sankcija i mjera u zajednici temelji se na stajalištu da ostajanje osuđenika u društvu daje veću mogućnost za njegovu integraciju, nego njegovo udaljavanje uzimajući u obzir to da izvan zatvora postoji različit spektar usluga kojima se može odgovoriti na specifične potrebe pojedinca, čuva se radno mjesto, njeguje povezanost s obitelji i generalno održava veza sa socijalnim okruženjem (Maloić i Rajić, 2012.; Špero, 2017.).

Suštinom probacijskog rada smatra se zaštita javnosti i promocija socijalnog uključivanja počinitelja kaznenih djela (Kalmthout i Durnescu, 2009., prema Kovčo Vukadin i sur., 2012.). Temeljni dokument oko kojeg je strukturiran rad probacijskih službenika je Pojedinačni program postupanja (PPP) koji sadrži podatke o osobi uključenoj u probaciju, zatim o kazni, utvrđenim kriminogenim činiteljima, posebnim obvezama, mjerama i intervencijama orijentiranim na smanjenje rizika od recidiva te od nanošenja štete socijalnoj zajednici, drugoj osobi ili sebi (Kočeić i Šimpraga, 2013.; Milivojević i Tomašković, 2011.). Svaki PPP sadrži planirane aktivnosti, rokove i nositelje tih aktivnosti te se program donosi u roku od trideset dana od prvog susreta s

osuđenom osobom (Koceić i Šimpraga, 2013.). Osoba koja je uključena u probaciju sudjeluje u izrađivanju pojedinačnog programa postupanja te ga osobno potpisuje (Milivojević i Tomašković, 2011.). Osoba za koju se izrađuje program, obavezna je držati se te izvršavati mjere i aktivnosti koje su određene programom (Milivojević i Tomašković, 2011.). Koceić i Šimpraga (2013.) navode da je sam cilj zaštitnog nadzora otpuštenog zatvorenika pružanje pomoći i podrške te zaštite i nadzora kako osuđena osoba u roku provjeravanja ne bi počinila novo kazneno djelo. Pri tome se podrška i pomoć orijentiraju na razvoj svijesti i odgovornosti za vlastito ponašanje, za posljedice tog ponašanja te za štetnost kritičnog ponašanja, dok je s druge strane zaštitni nadzor zapravo tretman na slobodi čija je svrha smanjenje vjerojatnosti recidiva u okolini koja je dovela do počinjenja kaznenog djela (Koceić i Šimpraga, 2013.).

Jandrić Nišević (2020.) navodi da se u hrvatskoj praksi može uočiti prilično velik značaj koji probacija posvećuje rukovođenju rizikom i zaštiti društva, ali se istodobno ističe i nužna pomoć zatvorenicima vezano za integraciju u socijalnu zajednicu. Probacija surađuje s policijom, zavodima za socijalni rad, odjelima koji vode kaznene i prekršajne evidencije, zdravstvenim ustanovama te drugim pravnim osobama (Koceić i Šimpraga, 2013.). Vrlo je važna njihova međusobna suradnja, prvenstveno radi potrebe za razmjenom kvalitetnih informacija (Koceić i Šimpraga, 2013.). Probacijska služba ima uvid u sve segmente života počinitelja kaznenog djela i raspolaže ključnim informacijama, stoga je svrha interdisciplinarnе suradnje i praćenja probacije pravovremeno prepoznavanje da se nešto zbiva kako bi se napravila što efikasnija procjena rizika te spriječile pogreške u procjenjivanju rizika (Koceić i Šimpraga, 2013.).

3.1. Poslijepenalna zaštita

Poslijepenalna zaštita označava sve postupke prema otpuštenom zatvoreniku kojima je cilj omogućavanje pozitivne socijalne integracije (Jandrić Nišević, 2020.). Prije otpusta, potrebno je provesti pripremu zatvorenika kako bi se što lakše integrirao u zajednicu. Priprema prihvata nakon otpuštanja podrazumijeva pronalazak smještaja, pomoć pri pronalasku posla te pripremu žrtve za izlazak zatvorenika (Koceić i

Šimpraga, 2013.). Priprema za otpust, također, podrazumijeva poticanje zatvorenika na savjesno i aktivno sudjelovanje u aktivnostima za otpust, a posebno na održavanje funkcionalnih odnosa s obitelji, komunikaciju s tijelima državne vlasti, ustanovama i udrugama te s osobama koje se organizirano bave integriranjem zatvorenika u zajednicu (Savanović, 2020.).

Kao što je ranije navedeno, izlazak zatvorenika iz penalne ustanove je kritično razdoblje. Đurak (2020.) navodi da je moguće dobiti spoznaje o tome kako promijeniti ponašanje, odnosno oformiti novi životni stil te motivirati bivše zatvorenike da ustraju u promjeni u okviru modela dobrih života (eng. *good lives model*, GLM), pri čemu je važno prepoznati i uzeti u obzir jake snage korisnika (Maloić i Rajić, 2012., prema Đurak, 2020.). Cilj ovog modela je da se unaprijedi sposobnost pojedinca da živi konstruktivno i poštuje društvena pravila tako da izbjegava ponovno počinjenje kaznenog djela (Đurak, 2020.). GLM polazi od pretpostavke da se kriminalno ponašanje javlja kod nedostatka individualnih i vanjskih resursa koji su potrebni da bi se realizirale osobne vrijednosti pri čemu se koriste postojeći pozitivni resursi i modeli u društvu (Maloić i Rajić, 2012.). U okviru modela dobrih života značajan je koncept životnog plana koji se orijentira na to kako pojedinac planira živjeti vlastiti život pri čemu se velika bitnost pridaje pitanju unutarnjih i vanjskih kapaciteta koji su nužni da bi osoba ostvarila vrijednosti (Maloić i Rajić, 2012.). Unutarnji kapaciteti odnose se na osobu, na primjer stupanj vještina ili sposobnosti da se ostvare vrijednosti, dok vanjski kapaciteti podrazumijevaju socijalnu podršku, pristup obrazovanju, mogućnost zaposlenja (Maloić i Rajić, 2012.).

Provedena istraživanja impliciraju da prihvaćanje modela dobrih života poboljšava sudjelovanje u tretmanima, da pridonosi pozitivnom terapijskom odnosu između stručnjaka i zatvorenika te da produžava vremensko razdoblje u kojem nije počinjeno kazneno djelo (Purvis i sur., 2006., prema Đurak, 2020.). Naposljetku, u sklopu GLM-a pruža se okvir za terapijske intervencije za sve tipove pojedinaca (Maloić i sur., 2013., prema Đurak, 2020.) te se pretpostavlja da bi bivšim zatvorenicima trebalo pružiti određena znanja, omogućiti stjecanje novih vještina i unaprjeđenje postojećih, osigurati prilike i resurse za kvalitetan život (Đurak, 2020.). Slično stajalište su

zastupali i utilitaristi koji su smatrali da penalna politika treba biti orijentirana prema tretmanu zatvorenika i promjeni njegova ponašanja, a ne kažnjavanju te da se taj proces ne može limitirati dužinom trajanja kazne zatvora jer je kod svake osobe drukčiji (Knežević, 2008.). Prema tim stajalištima „reformiranje“ zatvorenika je često vrlo dug proces koji može biti postupan i izravno praćen te napredovanje zatvorenika mora biti pomno nadgledano uz postupno širenje prostora slobode (Knežević, 2008.). Recidivizam, odnosno ponavljanje kaznenih djela je u utilitarističkom modelu bilo ključno uporište za ocjenu tretmana (Knežević, 2008.). Danas se još uvijek veliki naglasak stavlja na recidivizam, a premalo uzima u obzir kognitivno-bihevioralni pristup. Taj pristup naglašava ulogu individualnog mišljenja, odnosno samopoimanja i predodžbe situacije, a ne same situacije te se usredotočuje na adaptaciju rizičnih mišljenja, na propitivanje sustava vjerovanja i rušenje teza koje mogu voditi u asocijalno ponašanje ili ponašanje koje smeta samom počinitelju kaznenog djela (Majdak, 2020.). Dakle, zanemaruju se čimbenici kao što su mišljenje, stavovi, naučena ponašanja i osobni rast zatvorenika, a koji bi svakako mogli doprinijeti njegovoj resocijalizaciji.

Postpenalni prihvata je vrlo kompleksan s obzirom na specifičnosti počinitelja kaznenih djela (Đurak, 2020.). Po otpustu neizmerno je važna organizirana podrška koja bi olakšala prijelaz iz zatvora u zajednicu (Savanović, 2020.). Savanović (2020.) ističe kako bi podrška zatvorenicima trebala postojati sve dok se ne završi uspješna reintegracija. S obzirom na iskustvo rada sa zatvorenicima, Đurak (2020.) navodi da je potrebno aktivnije raditi na procesu sazrijevanja i implementiranju životnih vještina te istodobno često motivirati na promjenu i sudjelovanje. Vrlo važnu ulogu u prihvatu zatvorenika imaju, ponajprije, obitelj, zatim probacijski sustav i zavodi za socijalni rad te u posljednje vrijeme sve više organizacije civilnog društva i lokalna zajednica (Savanović, 2020.). Kvalitetna suradnja između navedenih dionika temelj je uspješne organizacije i provedbe postpenalne zaštite te socijalne reintegracije zatvorenika (Jandrić Nišević, 2020.). Ono što se ističe kao veliki problem je to što zatvorenici često ne znaju na što sve imaju pravo i koje bi usluge mogli ostvariti (Jandrić Nišević, 2020.). Tu se javljaju zavodi za socijalni rad čija je uloga i djelovanje neizmerno važno, a što će se detaljnije pojasniti u nastavku.

3.2. Suradnja probacije i sustava socijalne skrbi

Rad sektora probacije podrazumijeva usku suradnju sa stručnjacima iz sfere osiguranja socijalne skrbi/socijalnih usluga počiniteljima kaznenih djela, žrtvama i njihovim obiteljima (Maloić i Rajić, 2012.). Suradnja se često provodi u sklopu različitih ugovora, odnosno sporazuma (Maloić i Rajić, 2012.). Polazišna točka suradnje između probacije i sustava socijalne skrbi je jačanje osobnih i socijalnih resursa počinitelja, zaštita žrtve te podizanje kvalitete života u društvu i zaštita zajednice (Maloić i Rajić, 2012.). Sama svrha suradnje je upoznavanje počinitelja s potencijalima zajednice i osiguranje kombinacije kontrole i pomoći tijekom koje je počiniteljima neophodno osigurati što više mogućnosti za socijalnu reintegraciju kao što su osnovna novčana sredstva i praktična pomoć vezana uz obrazovanje, smještaj, zaposlenje, pristup zdravstvenim uslugama, liječenje od ovisnosti, uključivanje u programe učenja, tj. razvijanja socijalnih vještina (Maloić i Rajić, 2012.). Probacijskom sustavu i sustavu socijalne skrbi zajedničke su određene vrijednosti u skladu s kojima djeluju, a koje podrazumijevaju dobrobit pojedinca, socijalnu uključenost, humanost, socijalnu sigurnost, dobrobit zajednice (Maloić i Rajić, 2012.). Navedene vrijednosti predstavljaju dobre osnove očekivanog zajedničkog rada te otvaraju prostor za suradnju (Maloić i Rajić, 2012.).

U slučajevima kada kazneno djelo nije počinjeno u obitelji, ono se svejedno najčešće reflektira na obitelj počinitelja kaznenog djela (Maloić i Rajić, 2012.). Članovi obitelji nerijetko postaju korisnici usluga socijalne skrbi zbog partnerskih, odnosno obiteljskih problema, materijalne deprivacije, poremećaja u ponašanju djece (Maloić i Rajić, 2012.). Kada su članovi obitelji ujedno i žrtve kaznenog djela, npr. ako se radi o obiteljskom nasilju ili o zlostavljanju i zanemarivanju djece, obitelji postaju istodobno korisnici sustava probacije i sustava socijalne skrbi (Maloić i Rajić, 2012.). U takvim slučajevima postoji potreba interdisciplinarnog pristupa i usklađivanja probacijskog i socijalnog rada (Mullender, 1996., prema Maloić i Rajić, 2012.). U radu s članovima obitelji koji su ujedno i žrtve, stručni djelatnici socijalne skrbi nerijetko najteže ostvaruju suradnju s počiniteljima kaznenih djela, s obzirom na to da su oni često nedobrovoljni korisnici, da izbjegavaju ili odbijaju suradnju (Maloić i Rajić, 2012.).

Stoga je zadatak probacijskog službenika da motivira, usmjerava i nadzire počinitelja u promjeni njegovog ponašanja i uspostavljanju produktivne suradnje sa svim institucijama koje će pridonijeti popravljaju počinjene štete (Maloić i Rajić, 2012.). Konkretni primjer u praksi očituje se u tome da zatvorenike, radi ostvarivanja potrebnih prava i usluga, zatvorski i probacijski sustav prvenstveno upućuju prema zavodima za socijalni rad, koji zatim ovisno o procjeni i mogućnostima pokreću suradnju i s organizacijama nevladinog sektora (Jandrić Nišević, 2020.). Također, nakon otpuštanja, počinitelji kaznenih djela se mogu obratiti nadležnom sudu izvršenja radi pružanja pomoći i podrške koji surađuje s nadležnim zavodom za socijalni rad te sudac može pisanim rješenjem izreći zavodu poduzimanje potrebnih mjera (Đurak, 2020.).

Naposljetku, suradnju između probacijskog i sustava socijalne skrbi potrebno je razvijati na razini usmjeravanja i pomaganja pojedincu kao i na razini stvaranja različitih resursa u zajednici s ciljem podizanja kvalitete života u društvu (Maloić i Rajić, 2012.).

4. Uloga socijalnog rada u provođenju socijalne integracije zatvorenika

Po otpustu, svaki zatvorenik ima pravo na informacije o pravima i uslugama koje može ostvariti pri nadležnom zavodu za socijalni rad. Također, svaka osoba ima pravo na pomoć i podršku prilikom nadilaženja komunikacijskih poteškoća, pomoć kod utvrđivanja potreba i kod početne procjene mogućnosti te podršku i pomoć pri ostvarivanju prava i usluga iz sustava socijalne skrbi (Đurak, 2020.). U globalu, socijalni sustav raspolaže nizom usluga i prava čije osiguravanje može biti od velike važnosti u procesu resocijalizacije i reintegracije (Maloić i Rajić, 2012.). Navedeni aspekti pomoći bitni su otpuštenim zatvorenicima koji su u razdoblju izlaska iz zatvora te vraćanja u zajednicu iznimno ranjivi. Usluge iz područja socijalne skrbi neophodne su im upravo sa svrhom preveniranja socijalne isključenosti, s obzirom na veći rizik i istaknute potrebe po otpustu (Maloić, 2020., prema Maloić i Jandrić Nišević, 2020.; McIvor i McNeill, 2008., prema Maloić i Jandrić Nišević, 2020.). Budući da bivši zatvorenici imaju manje iskustva u radnom okruženju, slabo razvijene radne navike,

duže izbjivaju iz radnog i socijalnog okruženja, uz to imaju slabije razvijene socijalne vještine te su često stigmatizirani od strane okoline, otežana im je socijalna reintegracija te se često javljaju kao korisnici socijalne pomoći (Brozić Perić i sur., 2017., prema Maloić i Jandrić Nišević, 2020.; Denney i sur., 2014., prema Maloić i Jandrić Nišević, 2020.).

Uloga zavoda za socijalni rad je sveobuhvatna i počinje već prije odlaska osobe u penalnu ustanovu, traje za vrijeme izdržavanja kazne zatvora i po otpustu na slobodu (Knjižek i sur., 2017.). Prije početka izvršavanja kazne, zavod za socijalni rad izrađuje socijalnu anamnezu s podacima o obiteljskim i socioekonomskim prilikama (Knjižek i sur., 2017.). Anamneza sadržava relevantne informacije o budućem zatvoreniku sa svrhom izrade programa postupanja (Knjižek i sur., 2017.). Tijekom boravka u zatvoru, zavod za socijalni rad na zahtjev penalne ustanove daje procjenu i mišljenje o pogodnostima izlaska zatvorenika na prijevremeni otpust ili o provođenju vremena s članovima obitelji (Knjižek i sur., 2017.). Također, stručni djelatnici zavoda odlaze u terenski obilazak obitelji zatvorenika (Knjižek i sur., 2017.). U radu s obitelji zatvorenika djelatnici zavoda obavljaju poslove savjetodavnog rada, pomoć u prilagodbi na nove životne okolnosti te upućuju na druge oblike pomoći ako je to potrebno (Knjižek i sur., 2017.). Isti oblik pomoći i podrške pružaju i povratnicima iz zatvora (Knjižek i sur., 2017.).

Prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 18/2022., 46/2022., 119/2022., 71/2023., 156/2023.) zatvorenici i bivši zatvorenici nisu izdvojeni kao posebna kategorija korisnika. Što znači da prava ostvaruju prema općim uvjetima kao i sve druge osobe (Brozić Perić i sur., 2017., prema Jandrić Nišević, 2020.). To je prednost, ali i ujedno nedostatak. Prednost se očituje u tome što zatvorenici mogu ostvariti različite novčane naknade i socijalne usluge koje su regulirane Zakonom o socijalnoj skrbi ako ispunjavaju određene uvjete, na primjer jednokratnu naknadu, zajamčenu minimalnu naknadu, savjetovanje, smještaj. Međutim, nedostatak je zato što nisu prepoznati rizici i specifične potrebe s kojima se suočavaju zatvorenici, osobito pri otpustu iz zatvora. Jandrić Nišević (2020.) naglašava da tako pred zatvorenicima stoje složeni, tj. dugotrajni administrativni postupci utvrđivanja prava ili odobravanja usluga, bez

poštivanja njihovih posebnosti te bez uzimanja u obzir negativnih učinaka zatvaranja, otežanog snalaženja u zajednici, intenzivnijih i višestrukih potreba te bez razumijevanja za potrebu žurnog rješavanja njihova stanja.

Usluga u kojoj se izrijeком spominju zatvorenici je socijalno mentorstvo (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022., 46/2022., 119/2022., 71/2023., 156/2023., čl. 85., st. 1), a čiji je cilj pružanje stručne pomoći orijentirane jačanju snaga i sposobnosti pojedinca za efikasnije rješavanje nepovoljnih životnih okolnosti. Ova socijalna usluga je namijenjena uspješnijoj socijalnoj integraciji pojedinaca te smanjivanju rizika od socijalne isključenosti u okolini u kojoj žive. Posebnu važnost ima za zatvorenike kao kategorije potencijalnih korisnika kojima je ona vjerojatno više potrebna, nego nekoj drugoj skupini, pritom posebno ističući one osobe koje su izdržavale dugogodišnju kaznu zatvora i koje su sukladno tome dulje vrijeme bile isključene iz zajednice (Radat, 2021.a). Savjetovanje je usluga koja bi, također, mogla uvelike pomoći bivšim zatvorenicima u reintegraciji. Prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 18/2022., 46/2022., 119/2022., 71/2023., 156/2023., čl. 81., st. 1), stručna osoba tijekom savjetovanja neposrednim kontaktom potiče korisnika na razvoj novih smjerova percipiranja životne situacije kako bi se prevladale poteškoće, stvorili uvjeti za očuvanje i razvoj osobnih potencijala te potaknulo odgovorno ponašanje prema sebi, vlastitoj obitelji i društvu. Savjetovanje s ovom skupinom korisnika usredotočuje se na osnaživanje osobe prema prosocijalno orijentiranim obrascima ponašanja (Kurtušić, 2021). Tako se može motivirati počinitelja da razvija vlastite vještine, mijenja vrijednosti i da se prilagođava okolini u kojoj živi kako bi se odmaknuo od okidača za činjenje kaznenih djela. Najčešći oblici savjetovanja počinitelja kaznenih djela su individualno i grupno (Kurtušić, 2021.). Individualno savjetovanje omogućuje rad na poteškoćama osobe te joj pomaže u stjecanju kompetencija koje su usmjerene na efikasno rješavanje problema (Kurtušić, 2021.). Grupno savjetovanje se provodi u skupini od više osoba također sa svrhom pronalaska rješenja za probleme (Kurtušić, 2021.). Da bi se po izlasku iz zatvora, osobe mogle nositi s izazovima na slobodi, potrebno je raditi na unaprjeđivanju vještina koje podrazumijevaju nošenje sa stresom, donošenje racionalnih odluka, rješavanje problema, realno postavljanje ciljeva (Kurtušić, 2021.). Sukladno navedenom, pristup počiniteljima kaznenog djela treba

biti holistički, odnosno potrebno je uzimati u obzir sve aspekte života osobe te odgovoriti na emocionalne i socijalne potrebe (Kurtušić, 2021.). U pružanju usluge savjetovanja te osiguravanju drugih prava i usluga, važna je suradnja zavoda za socijalni rad s ostalim institucijama, pravnim i fizičkim osobama kao što su zavod za zapošljavanje, obiteljski liječnici, zavod za zdravstveno i zavod za mirovinsko osiguranje kako bi se riješila osnovna egzistencijalna pitanja te odmah po izlasku iz penalne ustanove osigurali resursi za „normalno“ funkcioniranje u zajednici.

Iskustva probacijskih službenika i službenika socijalne skrbi u radu s počiniteljima kaznenih djela pokazuju da su obitelji u većini slučajeva sklone prihvatiti počinitelja te ga podržavati u promjeni ponašanja (Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). No, to ne znači da odnosi u obitelji nisu narušeni. Zavod za socijalni rad, na temelju stručne procjene, može bivšeg zatvorenika i članove njegove obitelji uputiti u obiteljski centar. Obiteljski centar je ustanova koja pomaže pri rješavanju kriza u obitelji. On pruža usluge savjetovanja, psihosocijalnog savjetovanja, obiteljske medijacije i psihosocijalnog tretmana radi prevencije nasilničkog ponašanja kako bi se podigla kvaliteta obiteljskog života te prevenirale poteškoće u funkcioniranju obitelji. Potrebno je osnaživati članove obitelji kako bi zajednički prevladali izazove te kako bi pozitivni učinci obiteljske podrške u potpunosti došli do izražaja (Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). Uloga djelatnika, između ostalog, socijalnih radnika koji rade u obiteljskim centrima, može biti i senzibilizacija šire zajednice. Zatvorenici, odnosno počinitelji kaznenih djela nakon izricanja kazne zatvora dobivaju stigmatizirajuću etiketu te ih društvo naziva „kriminalcima“ što znači da se stvaraju negativni stereotipi (Hirschfield i Piguero, 2010., prema Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). Osuđenici su izloženi socijalnoj stigmi te društvo često ima negativan stav prema njima jer ih smatra opasnim, lijenim, neuspješnim članovima zajednice (Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). Okolina ponekad generalizira neuspjeh u nekom dijelu života na kompletno funkcioniranje, pa osuđenika etiketira kao neuspješnog i na obiteljskom planu (Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). Međutim, to što je pojedinac osuđen za kazneno djelo ne mora nužno značiti i da je loš partner ili roditelj (Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). Neki od glavnih zadataka i temeljnih vrijednosti socijalnog rada su zagovaranje prava ranjivih skupina te promicanje socijalne pravde i jednakosti. To znači da je posao

socijalnih radnika raditi na senzibiliziranju društva i smanjenju diskriminacije prema ovoj skupini korisnika. Kvalitetna i široka socijalna mreža povećava vjerojatnost za uspješnu reintegraciju te smanjuje vjerojatnost za stigmatizaciju (Benson i sur., 2011., prema Knjižek i Mirčeta Mikulić, 2021.). Obiteljski centri imaju mogućnost provedbe različitih projekata na kojima mogu sudjelovati i osobe iz okoline počinitelja kaznenog djela te to zapravo može biti jedan od načina neposrednog povezivanja društva s počiniteljima, a posredno utjecati na njihovu senzibilizaciju i pozitivniju sliku. Također, još neki od načina na koji bi se to moglo postići je putem promidžbenih programa i letaka, sadržaja na mrežnim stranicama, predavanja, kreativnih radionica i zajedničkih aktivnosti u lokalnoj sredini.

Brozić Perić i Tešić (2017., prema Jandrić Nišević, 2020.), na temelju statističkih podataka i iskustva iz prakse, naglašavaju nekoliko ključnih izazova postpenalne zaštite koji su vezani za pružanje socijalne skrbi otpuštenim zatvorenicima, a koji podrazumijevaju da otpušteni zatvorenici nisu dostatno upućeni u prava koja mogu ostvariti te često imaju pogrešne informacije. Zatim, priličan broj otpuštenih zatvorenika se obraća radi traženja novčane pomoći te zatvorenici koji su izašli iz zatvora nisu prepoznati niti izdvojeni kao posebna kategorija korisnika (Brozić Perić i Tešić, 2017., prema Jandrić Nišević, 2020.). Naposljetku, zakonski propisi ne predviđaju organiziranje nekog oblika smještaja, kao ni samostalnog stanovanja otpuštenim zatvorenicima, već je jedini oblik smještaja sklonište za beskućnike (Brozić Perić i Tešić, 2017., prema Jandrić Nišević, 2020.). Sigurno mjesto za život ključno je za uspješnu resocijalizaciju i povratak u zajednicu (Savanović, 2020.). Također, prijevoz se ističe kao važan čimbenik za uspješnu socijalnu reintegraciju s obzirom na to da otpušteni zatvorenici ne započinju rad, medicinske ili psihosocijalne tretmane te savjetovanje zbog problema prijevoza ili češće odustaju te im je za navedeno potrebno osigurati materijalna sredstva što spada u domenu socijalne skrbi (Denney i sur., 2014., prema Maloić i Jandrić Nišević, 2020.).

Činjenica je da se najveći broj traženih i dobivenih usluga odnosi na kratkoročnu novčanu pomoć (Jandrić Nišević, 2020.). Stoga bi bilo dobro razvijati resurse prema potrebama korisnika, a ne prilagođavanje korisnika resursima kao što je u Hrvatskoj

praksa (Jandrić Nišević, 2020.). Ono što se javlja kao dodatni problem je regionalna neujednačenost, odnosno činjenica da je na nekim područjima ponuda pružatelja socijalnih usluga veća, dok na drugim područjima gotovo da i nema razvijenih usluga (Jandrić Nišević, 2020.). S time dolazi u pitanje načelo dostupnosti kao jedno od načela struke socijalnog rada. Svima u potrebi trebala bi biti jednako dostupna prava i usluge koje im pripadaju te koje bi trebali moći ostvariti, no u ovom slučaju to nije moguće postići. Stoga je potrebno, između ostalog, osnaživati ulogu lokalne zajednice u procesima planiranja socijalnih usluga na lokalnoj razini (Jandrić Nišević, 2020.). Ono što bi znatno poboljšalo položaj bivših zatvorenika je njihovo izdvajanje kao posebne skupine korisnika čime bi se omogućila lakše prepoznavanje i sustavna evidencija te veća mogućnost korištenja usluga iz sustava socijalne skrbi i kvalitetnije postupanje zavoda za socijalni rad prema zatvorenicima koji su po izlasku iz zatvora u stanju potrebe pojačane socijalne skrbi (Brozić Perić i sur., 2017., prema Jandrić Nišević, 2020.).

4.1. Socijalne usluge u zajednici

Potencijal socijalnog rada za rad s bivšim zatvorenicima u zajednici je velik. Ono što predstavlja izazov su sredstva, odnosno resursi te samo organiziranje zajednice. Socijalne usluge u Hrvatskoj većinom su koncentrirane u okviru državnih institucija, a tek su se nedavno počeli razvijati nevladin i privatni sektor (Maloić i Rajić, 2012.). Velik dio rada socijalnih radnika se manifestira putem rada neprofitnih organizacija. Njihov rad je iznimno važan jer putem projekata provode različite aktivnosti koje obuhvaćaju rad s visoko rizičnim pojedincima i njihovim obiteljima.

Počinitelji kaznenih djela često samo djelomično i sporedno sudjeluju u gospodarskom, političkom, socijalnom i kulturnom životu zajednice (Maloić i Rajić, 2012.). Oni su nerijetko manje informirani, nižeg obrazovanja, sa slabije razvijenim socijalnim vještinama što pridonosi slabijim mogućnostima za korištenje resursa u zajednici, nedovoljnoj upornosti za njihovo ostvarivanje, nepovjerljivosti te sklonosti raznim oblicima manipulativnog ponašanja (Maloić i Rajić, 2012.). Budući da počinitelji kaznenih djela rijetko dobrovoljno surađuju s javnim institucijama te s

obzirom na to da postoji regionalna neravnomjernost usluga u zajednici, u posljednje vrijeme raste uloga privatnog sektora koji također pruža socijalne usluge. Smatra se da je važno stvaranje mreže ciljanih socijalnih usluga koje su namijenjene bivšim zatvorenicima kako bi se omogućili preduvjeti za uspostavu uobičajenih životnih procesa, a bitan dio u njihovom kreiranju su nevladine organizacije (Radat, 2021.b).

Sa svrhom povećanja kvalitete provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora te pripreme i organizacije poslijepenalnog prihvata, zatvorski sustav dugi niz godina surađuje s tridesetak udruga, čiji programi i aktivnosti pokrivaju razna područja (Penić, 2021.). Smještaj je jedan od glavnih problema po otpustu zatvorenika. Kao odgovor na taj problem najučinkovitijim i najraširenijim modelom poslijepenalnog prihvata pokazao se model kuće na pola puta (eng. *halfway houses*) za osuđenike koji se nalaze u nepovoljnim stambenim i životnim okolnostima (Penić, 2021.). Kuća na pola puta je jedinstveno okruženje koje prijestupnicima u prvom redu osigurava smještaj, zatim nudi priliku za učenje vještina koje su potrebne za integraciju te priliku za stvaranje važnih društvenih veza (Costanza i sur., 2015.). Sam naziv je osmišljen zato što se ove kuće nalaze na pola puta između samostalnog života i života u ustanovi (Kažović, 2021.). Osim smještaja, kuće na pola puta pružaju ostale usluge kao što su medicinske, obrazovne i socijalne usluge (Kažović, 2021.). Njihova svrha je omogućiti reintegraciju pod stručnim nadzorom i stalnom podrškom (Kažović, 2021.). Primjer dobre prakse su udruga 5+, Terra i Stijena RESOC koje su osnovale prve kuće na pola puta na našim prostorima (Penić, 2021.). Tako se osigurao smještaj određenom broju zatvorenika. U stambenoj zajednici korisnici žive u zajedničkom kućanstvu poštujući pravila te se obavezno uključuju u aktivnosti stambene zajednice, traže zaposlenje i obavljaju ostale aktivnosti utvrđene individualnim planom korisnika (Kažović, 2021.).

Osim navedenih, još neke udruge svoj rad usmjeravaju na rad s počiniteljima kaznenih djela, kao što su Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, Udruga za kreativni socijalni rad, Društvo za socijalnu podršku, Status M, Udruga Roda. Naznačene organizacije su, na temelju dugogodišnjeg rada s visoko rizičnim skupinama, a na osnovi iskazanih potreba u zajednici, razvile ciljane intervencije koje podrazumijevaju savjetodavni rad s počiniteljima kaznenih djela i savjetovanje u svrhu jačanja

roditeljskih vještina (Radat, 2021.b). Rezultati njihovog djelovanja primjer su dobre prakse. Projekti kao što su „Novi početak“²¹, „moto#R - Motiviranjem i osnaživanjem do resocijalizacije“²², „Re-start“²³, „A što dalje?!“²⁴ kojima su obuhvaćeni zatvorenici i bivši zatvorenici mogu biti polazišna točka za unaprjeđenje i širenje područja djelovanja, budući da je ova skupina korisnika relativno slabo zastupljena u aktivnostima šire zajednice. Potrebno je posebno spomenuti projekt „Uključi se, zaslužio si :-“ koji se provodio u okviru Udruge za kreativni socijalni rad, a koji su osmislili sami rehabilitirani ovisnici u suradnji sa stručnjacima²⁵. Ovaj projekt se javio kao odgovor na iskazane potrebe korisnika te je odličan primjer suradnje, slušanja i neposrednog učenja od samih korisnika. Takav oblik suradnje trebao bi se češće primjenjivati u praksi zato što korisnici najbolje poznaju sami sebe, znaju kolike su im mogućnosti i što sve mogu ostvariti te znaju što je najbolje za njih. Često imaju odgovore na izazove s kojima se suočavaju zbog čega im je potrebno posvetiti više pozornosti te uložiti više truda u suradnju i bavljenje ovim područjem. Također, moguće je inicirati samostalno okupljanje počinitelja kaznenih djela u različite grupe, kao što su grupe podrške, grupe za samopomoć kojima bi članovi grupe vlastitim snagama radili na rješavanju izazova i poteškoća s kojima se suočavaju, međusobno se podupirali i bodrili, nudili rješenja, pomagali, slušali. Međutim, ono što je potrebno uzeti u obzir je to da se radi o direktnom radu s (visoko) rizičnom populacijom na slobodi te da je potrebna suradnja profesionalaca pomažućih profesija s dobrom stručnom podlogom za rad (Radat, 2021.b). Isto tako, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da su počinitelji kaznenih djela često nedobrovoljni korisnici, pa je sukladno tome za očekivati slab odaziv na navedene primjere suradnje i organiziranja. Važno je razvijati usluge i programe koji će zainteresirati počinitelje kaznenih djela i održavati njihovu motivaciju za aktivnim sudjelovanjem. To upućuje na zaključak da bi bilo dobro razvijati dobre veze javnih i privatnih institucija, odnosno neprofitnog sektora koji bi se bavili ovim područjem jer bi svatko od njih pridonosio na određen način ovisno o području rada koji pokrivaju te ovisno o informacijama kojima raspolažu.

²¹ Više o projektu dostupno na mrežnoj stranici <https://www.drustvo-podrska.hr/novi-pocetak/>

²² Više informacija dostupno na mrežnoj stranici <https://www.roda.hr/udruga/projekti/motor/>

²³ Više o projektu dostupno na mrežnoj stranici <https://www.uksr.hr/provedeni-projekti/restart>

²⁴ Više informacija dostupno na mrežnoj stranici <https://www.uksr.hr/aktualni-projekti/temida-pk5zb>

²⁵ Provedeni projekti, Uključi se, zaslužio si :-), <https://www.uksr.hr/provedeni-projekti/ukljuci-se-zasluzio-si>, posjećeno 3. 8. 2024.

Maloić i Rajić (2012.) smatraju da je putem pravovremene razmjene informacija, konferencijama slučaja i timskim donošenjem odluka, potrebno osmisliti koncepte zajedničkog rukovođenja pojedinim slučajem. Da bi se to ostvarilo poželjno je ohrabrivati suradnju kao dio redovite prakse službenika probacije i socijalne skrbi na lokalnoj razini (Maloić i Rajić, 2012.).

5. Zaključak

Cilj ovog rada bio je prikazati koncepte resocijalizacije i socijalne reintegracije zatvorenika. Analizom literature saznaje se da su ovi koncepti iznimno složeni te da je za postizanje njihove svrhe potreban čitav niz postupaka i suradnja različitih dionika. Kako bi se zatvorenici resocijalizirali, potrebno je njihovo aktivno sudjelovanje u zatvorskim tretmanima, ali i prilagodba tretmana zatvorenicima s obzirom na to da su zatvorenici posebna skupina korisnika sa specifičnim potrebama i karakteristikama. Istraživanja pokazuju da je tretman temeljni dio za promjenu ponašanja zatvorenika, ali su se jednako bitnima pokazali i drugi faktori kao što su motiviranost, podrška uže i šire zajednice, pomoć i podrška obitelji zatvorenika. Možemo zaključiti da je za resocijalizaciju zatvorenika potreban sveobuhvatni pristup koji uzima u obzir sve činitelje koji su važni u životu pojedinca te da je neophodno zatvorenike promatrati u prvom redu kao osobe, a ne kroz kazneno djelo za koje su osuđene. Podrška od strane obitelji i stručnih djelatnika trebala bi se nastaviti i po otpuštanju iz zatvora, budući da je prelazak iz zatvora u zajednicu kritično razdoblje te istovremeno sa sobom nosi cijeli niz izazova i novih potreba. Pri tome, značajnom se pokazala uloga poslijepenalne zaštite. Ona omogućava postupke prema otpuštenom zatvoreniku sa svrhom pozitivne socijalne reintegracije u zajednicu. Također, pri socijalnoj reintegraciji važna je uloga socijalnog rada koji može pružiti nužnu pomoć i podršku otpuštenim zatvorenicima u vidu novčanih davanja, osiguravanja socijalnih usluga te upućivanja na komunikaciju s drugim tijelima i organizacijama kako bi se po povratku u društvo odmah zadovoljile osnovne životne potrebe. Tako bi se zatvorenicima olakšalo vraćanje u zajednicu te bi se smanjio utjecaj negativnih čimbenika koji mogu pridonijeti ponovnom počinjenju kaznenog djela. Za postizanje uspješne reintegracije i pružanje socijalnih usluga počiniteljima kaznenih djela, neophodno je interdisciplinarno surađivanje svih dionika

u društvu, uključujući pravosudna tijela, sustav socijalne skrbi i organizacije civilnog društva sa svrhom konstantne razmjene relevantnih informacija koje su važne za rukovođenje potencijalnim rizikom koji pojedini osuđenici predstavljaju u zajednici (Jovović i sur., 2017., prema Radat, 2021.b).

Popis slika

Slika 2.5.3.: Vrste posebnih programa tretmana zatvorenika (str. 21)

Literatura

1. Andonov, A. (2013). Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. **Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu**, 20 (1), 101-118.
2. Atherton, P. & Buck, G. (2021). Employing with conviction: The experiences of employers who actively recruit criminalised people. **Probation Journal**, 68 (2), 186-205.
3. Babić, V., Josipović, M. & Tomašević, G. (2006). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. **Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu**, 13 (2), 685-743.
4. Blažinović Grgić, J. (2021). **Novi Pravilnik o tretmanu zatvorenika**. Posjećeno 21. 6. 2024. na mrežnoj stranici Ius-info: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/novi-pravilnik-o-tretmanu-zatvorenika-48638>.
5. Butorac, K., Gracin, D. & Stanić, N. (2017). The Challenges in Reducing Criminal Recidivism. **Public Security and Public Order**, 18, 115-131.
6. Costanza, S. E., Cox, S. M. & Kilburn, J. C. (2015). The Impact of Halfway Houses on Parole Success and Recidivism. **Journal of Sociological Research**, 6 (2), 39.
7. Dabić, T. (2021). **Stanje ljudskih prava počinitelja/počiniteljica kaznenih djela s naglaskom na resocijalizaciju zatvorenika/zatvorenica**. Zagreb: Roditelji u akciji – Roda.
8. Damjanović, I., & Butorac, K. (2006). Politika suzbijanja kriminaliteta: perspektive izvršenja kaznenopravnih sankcija. **Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu**, 13 (2), 657-684.
9. Damjanović, I., Jandrić, A. & Doležal, D. (2002). Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar Zakona o izvršavanju kazne zatvora. **Kriminologija i socijalna integracija**, 10 (1), 49-58.
10. Damjanović, I., Šarić, J. & Mikšaj-Todorović, Lj. (2000). Neki problemi tretmana osuđenih osoba u Republici Hrvatskoj. **Kriminologija i socijalna integracija**, 8 (1-2), 103-116.

11. Day, A., Ward, T. & Shirley, L. (2011). Reintegration Services for Long-Term Dangerous Offenders: A Case Study and Discussion. **Journal of Offender Rehabilitation**, 50 (2), 66-80.
12. Đurak, D. (2020). Poslijepenalna zaštita. U: Blažeka Kokorić, S., Brkić, T., Crnjak, S., Đurak, D., Jandrić Nišević, A., Majdak, M., Radić, I., Ratkajec Gašević, G., Ručević, S. & Savanović, N. (ur.), **Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela – što možemo učiniti?** Osijek: Centar za nestalu i zlostavljanu djecu, 72-75.
13. Farkaš, R. & Žakman-Ban, V. (2006). Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobnosti. **Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu**, 13 (2), 957-990.
14. Gisler, C., Pruin, I. & Hostettler, U. (2018). **Experiences with Welfare, Rehabilitation and Reintegration of Prisoners, Lessons Learned?** Geneva: UNRISD.
15. Griffiths, C. T., Dandurand, Y. & Murdoch, D. (2007). **The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention**. Posjećeno 24. 6. 2024. na mrežnoj stranici: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/scl-rntgrtn/index-en.aspx>.
16. Hài, N. K. & Dandurand, Y. (2013). The Social Re-integration of Offenders. **Journal of Legal Studies**, 29 (3), 24-38.
17. Haas, S. M. & Spence, D. H. (2016). Use of Core Correctional Practice and Inmate Preparedness for Release. **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, 61 (13), 1455–1478.
18. **Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora, odgojnih zavoda i centara za 2022. godinu** (2024). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
19. **Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. godinu** (2011). Zagreb: Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske.
20. James, N. (2015). **Offender Reentry: Correctional Statistics, Reintegration into the Community, and Recidivism**. Preuzeto 5. 7. 2024. s mrežne stranice: <https://sgp.fas.org/crs/misc/RL34287.pdf>.

21. Jandrić Nišević, A. (2020). Poslijepenalna zaštita u Republici Hrvatskoj. U: Blažeka Kokorić, S., Brkić, T., Crnjak, S., Đurak, D., Jandrić Nišević, A., Majdak, M., Radić, I., Ratkajec Gašević, G., Ručević, S. & Savanović, N. (ur.), **Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela – što možemo učiniti?** Osijek: Centar za nestalu i zlostavljanu djecu, 60-71.
22. Jukić, R. & Sabljo, M. (2017). Penološka andragogija – zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. **Andragoški glasnik**, 21 (1-2 (36)), 27-36.
23. Kažović, D. (2021). „Kuća na pola puta“ TERRA. U: Radat, K. (ur.), **Zbornik radova Projekta „Novi početak“**. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, 55-58.
24. Kim, D.-Y. & Gayadeen, S. M. (2021). Use of Critical Time Intervention (CTI) to Promote Continuity of Reintegration After Incarceration. **Criminal Justice Review**, 46 (3), 281-303.
25. Knežević, M. (2008). **Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji)**. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad.
26. Knjižek, D. & Mirčeta Mikulić, M. (2021). Stigmatizacija počinitelja kaznenih djela - iskustva probacijske službe u Republici Hrvatskoj. U: Radat, K. (ur.), **Zbornik radova Projekta „Novi početak“**. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, 21-29.
27. Knjižek, D., Mihalj, M. & Mirčeta Mikulić, M. (2017). Izazovi rada s uvjetno otpuštenim osuđenima - probacijska perspektiva. U: Radat, K., Majdak, M. & Jovović, I. (ur.), **Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo**. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 32-42.
28. Koceić, V. & Šimpraga, D. (2013). Interdisciplinarna suradnja u tretmanu nasilničkog ponašanja u okviru izv ršavanja probacijskih mjera i sankcija. **Socijalna psihijatrija**, 41 (3), 197-203.
29. Kovčo Vukadin, I., Maloić, S. & Rajić, S. (2012). Policija i probacija – novi partneri u zaštiti zajednice? **Policija i sigurnost**, 21 (4), 800-820.

30. Kriegel, L S. (2019). Stranger support: How former prisoners with mental illnesses navigate the public landscape of reentry. **Health Place**, 56, 155-164.
31. Kurtušić, M. (2021). Savjetodavni rad kao element uspješne reintegracije bivših počinitelja kaznenih djela. U: Radat, K. (ur.), **Zbornik radova Projekta „Novi početak“**. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, 31-39.
32. Lares, L. A. & Montgomery, S. (2020). Psychosocial Needs of Released Long-Term Incarcerated Older Adults. **Criminal Justice Review**, 45 (3), 358-377.
33. Ljubanović, B. (2006). Tijela državne uprave u sustavu izvršenja kazne zatvora. **Hrvatska i komparativna javna uprava**, 6 (4), 57-88.
34. Majdak, M. (2020). Stigmatizacija i mladi u sukobu sa zakonom. U: Blažeka Kokorić, S., Brkić, T., Crnjak, S., Đurak, D., Jandrić Nišević, A., Majdak, M., Radić, I., Ratkajec Gašević, G., Ručević, S. & Savanović, N. (ur.), **Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela – što možemo učiniti?** Osijek: Centar za nestalu i zlostavljaju djecu, 34-47.
35. Maloić, S. (2020). Pojam i značaj poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako? **Kriminologija i socijalna integracija**, 28 (1), 11-46.
36. Maloić, S. (2022). Implikacije fenomena starenja zatvorske i probacijske populacije za sustave izvršavanja kaznenopravnih sankcija. **Kriminologija i socijalna integracija**, 30 (1), 47-69.
37. Maloić, S. & Jandrić Nišević, A. (2020). Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? **Kriminologija i socijalna integracija**, 28 (1), 47-77.
38. Maloić, S. & Rajić, S. (2012). Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. **Ljetopis socijalnog rada**, 19 (1), 29-52.
39. Maloić, S & Todosiev, D. (2020). Uloga obitelji u socijalnoj reintegraciji zatvorenika: pregled aktualnih spoznaja. **Kriminologija i socijalna integracija**, 28 (2), 236-256.
40. Milivojević, L. & Tomašković, R. (2011). Sustav probacije u Republici Hrvatskoj i alternative kazni zatvora. **Policija i sigurnost**, 20 (1), 47-58.
41. Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije. (2017). **Uprava za zatvorski sustav – Sektor tretmana**. Posjećeno 24. 6. 2024. na mrežnoj

stranici: <https://mpu.gov.hr/vijesti/uprava-za-zatvorski-sustav-sektor-tretmana/14279>.

42. Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije. (2024). **Što je probacija?** Posjećeno 1. 7. 2024. na mrežnoj stranici: <https://mpudt.gov.hr/pristup-informacijama-6341/ostale-informacije/probacijska-sluzba/o-nama-14654/sto-je-probacija-14671/14671>.
43. Nichols, L. M., Mannan, I. A., Matulis, J. M., Kjellstrand, J. M. & Smith, J. (2021). Exploring Problematic Substance Use during Reentry from Prison to the Community: A Thematic Analysis. **Substance Use & Misuse**, 56 (13), 2049–2058.
44. Peled-Laskov, R., Timor, U. & Gideon, L. (2023). Reintegration experiences in a sample of Israeli parolees on completion of their term of supervision: A qualitative study. **Criminology & Criminal Justice**, 23 (3), 387-408.
45. Penić, Z. (2021). Socijalna rehabilitacija tijekom izvršavanja zatvorske kazne. U: Radat, K. (ur.), **Zbornik radova Projekta „Novi početak“**. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, 13-19.
46. Penić, Z., Vlahović, K. & Malek, M. (2017). Socijalna isključenost i postpenalni prihvat zatvorenika – izazovi moderne prakse. U: Radat, K., Majdak M. & I. Jovović, (ur.) **Zbornik radova 1. konferencija prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo**. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 16-23.
47. Pravilnik o tretmanu zatvorenika. **Narodne novine**, br. 123/21.
48. Puškarić, K. (2011). Strukturalna ograničenja zatvorskog sustava RH. **Amalgam**, (5), 41-52.
49. Radat, K. (2021a). Mapa socijalnih usluga. U: Radat, K. (ur.), **Zbornik radova Projekta „Novi početak“**. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, 49-54.
50. Radat, K. (2021b). Zaključci aktivnosti projekta „Novi početak“. U: Radat, K. (ur.), **Zbornik radova Projekta „Novi početak“**. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET, 65-79.

51. Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije (2024). **Kaznionice**. Posjećeno 15. 6. 2024. na mrežnoj stranici: <https://mpudt.gov.hr/print.aspx?id=6565&url=print>.
52. Salem, B. E., Kwon, J., Ekstrand, M. L., Hall, E., Turner, S. F., Faucette, M. & Slaughter, R. (2021). Transitioning into the Community: Perceptions of Barriers and Facilitators Experienced by Formerly Incarcerated, Homeless Women during Reentry – A Qualitative Study. **Community Ment Health Journal**, 57 (4), 609–621.
53. Savanović, N. (2020). Priprema zatvorenika za otpust iz penalnog tijela. U: Blažeka Kokorić, S., Brkić, T., Crnjak, S., Đurak, D., Jandrić Nišević, A., Majdak, M., Radić, I., Ratkajec Gašević, G., Ručević, S. & Savanović, N. (ur.), **Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela – što možemo učiniti?** Osijek: Centar za nestalu i zlostavljšanu djecu, 95-111.
54. Seaward, H., Dieffenbacher, S., Gaab, J., Graf, M., Elger, B. & Wangmo, T. (2023). Stigma management during reintegration of older incarcerated adults with mental health issues: A qualitative analysis. **International journal of law and psychiatry**, 89 (5), 1-10.
55. Sudovi Republike Hrvatske (2019). **Izvršavanje kazne zatvora**. Posjećeno 26. 6. 2024. na mrežnoj stranici: <https://sudovi.hr/hr/gradani/izvršavanje-kazne-zatvora>.
56. Špero, J. (2017). Komparativna europska praksa prevencije i smanjenja socijalne isključenosti osuđenika. U: Radat, K., Majdak, M. & I. Jovović, (ur.), **Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo**. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 7-15.
57. Tomičić, Z. & Horvat, V. (2018). Zaokret kaznene politike i suvremeni zatvorski sustav u Nizozemskoj. **Pravni vjesnik**, 34 (1), 125-145.
58. Udruga za kreativni socijalni rad (2012). **Provedeni projekti, Uključi se, zaslužio si :-)**. Posjećeno 3. 8. 2024. na mrežnoj stranici: <https://www.uksr.hr/provedeni-projekti/ukljuci-se-zasluzio-si>.

59. United Nations Office on Drugs and Crime. (2006). **Custodial and Non-custodial Measures – Social Reintegration, Criminal Justice Assessment Toolkit**. New York: United Nations.
60. United Nations Office on Drugs and Crime. (2018). **Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders – Criminal Justice Handbook Series**. Vienna: United Nations.
61. Villman, E. (2021). Work, support and solitude: prisoners' desistance expectations and self-regulating strategies. **Journal of Offender Rehabilitation**, 60 (2), 95–116.
62. Vlada Republike Hrvatske (2024). **Izvršavanje kazne zatvora**. Posjećeno 16. 6. 2024. na mrežnoj stranici: <https://gov.hr/hr/izvršavanje-kazne-zatvora/1126>.
63. Vlada Republike Hrvatske, Ured za suzbijanje zlouporabe droga, (2024). **Resocijalizacija i društvena reintegracija bivših ovisnika**. Posjećeno 18. 6. 2024. na mrežnoj stranici: <https://drogeiovisnosti.gov.hr/ovisnosti-i-vezane teme/podrucja-suzbijanja-ovisnosti/resocijalizacija-1008/1008>.
64. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. **Narodne novine**, br. 14/21., 155/23.
65. Zakon o probaciji. **Narodne novine**, br. 99/18.
66. Zakon o socijalnoj skrbi. **Narodne Novine**, br. 18/22., 46/22., 119/22., 71/23., 156/23.